

Michał Białkowski¹

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

UDZIAŁ ANTONIEGO BARANIAKA SDB W PRACACH KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I JEJ KOMISJI SPECJALISTYCZNYCH (1951–1977)²

*PARTICIPATION OF ANTONI BARANIAK SDB IN THE WORK OF THE POLISH
EPISCOPAL CONFERENCE AND ITS SPECIAL COMMITTEES (1951–1977)*

ABSTRACT:

Postać abpa Antoniego Baraniaka należy wciąż do mało rozpoznawalnych sylwetek wśród polskich hierarchów działających w drugiej połowie XX stulecia. Przedstawiona analiza – oparta na materiałach źródłowych pochodzących z Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego oraz Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie – pozwala na pełniejsze odkrycie jego zaangażowania eklesjalnego i pastoralnego na forum Konferencji Episkopatu Polski oraz jej komisji specjalistycznych. Szczególnie ważne wydają się działania Metropolity poznańskiego jako członka Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski.

The figure of Archbishop Antoni Baraniak is still hardly recognizable among Polish hierarchs active in the second half of the 20th century. The presented analysis – based on source materials from the Archdiocesan Archives of Warsaw and the Archdiocesan Archives in Gniezno – allows for a fuller discovery of his ecclesial and pastoral involvement at the Polish Episcopal Conference and its specialist commissions. The activities of the Metropolitan of Poznań as a member of the Commission/Main Council of the Polish Episcopate seem to be particularly important. Being a member of this strictly governing body,

¹ Dr hab. Michał Białkowski, prof. UMK – historyk, politolog; profesor uniwersytetu na Wydziale Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; prezes Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu; sekretarz Porozumienia Klubów Inteligencji Katolickiej w Polsce. Inicjator i redaktor naukowy publikacji wielotomowej: *Studia Soborowe t. 1: Historia i nauczanie Vaticanum II*, Toruń 2013; *Studia Soborowe t. 2, cz. 1–2: Historia i recepcja Vaticanum II*, Toruń 2014–2015. Ostatnio opublikował: *Prymas i papież. Studia poświęcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II*, Toruń 2021 (współredaktor); S. Wyszynski, *Pro memoria*, t. IV: 1956–1957, Warszawa 2020 (redaktor); *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, Lublin 2019; *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Toruń 2016 oraz pracę zbiorową „*Radość i nadzieja, smutek i trwoga...*” *Sobór Watykański II z perspektywy półwiecza*, 2016 (redaktor). E-mail: bialkowski@umk.pl.

² Artykuł jest przedrukiem (za zgodą redakcji i autora) z periodyku „Studia Salvatoriana Polonica” 14 (2020), s. 95-133.

Będąc członkiem tego ściśle kierowniczego ciała, przez wiele lat pełnił funkcję zaufanego doradcy sprawdzonego powiernika i najbliższego współpracownika prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego. Ogromną rolę odegrał również jako przewodniczący Komisji Soborowej/Komisji do spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II. Współdecydował o przygotowaniach do Soboru, koordynował udział hierarchów z Polski w tym wydarzeniu, a następnie wyznaczał kierunki i tempo wdrażania reform posoborowych.

for many years he was a trusted advisor, reliable confidant and the closest associate of the Polish Primate, Cardinal Stefan Wyszyński. He also played a huge role as the chairman of the Council/Commission for the Implementation of the Resolutions of the Second Vatican Council. He co-decided about the preparations for the Council, coordinated the participation of Polish hierarchs in this event, and then set the directions and pace of implementation of post-conciliar reforms.

Słowa kluczowe: Antoni Baraniak, Episkopat Polski, Konferencja Episkopatu Polski, Komisja Główna/Rada Główna Episkopatu Polski, Komisja Soborowa/Komisja do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II, Komisja Wydawnictw Katolickich

Keywords: Antoni Baraniak, Polish Episcopate, Polish Episcopal Conference, General Commission/General Council of the Polish Episcopate, Council Commission/Commission on the Implementation of Resolutions of the Second Vatican Council, Catholic Publishing Commission

WPROWADZENIE

Obchodzony niedawno jubileusz 100. rocznicy powstania Konferencji Episkopatu Polski daje szansę podjęcia refleksji naukowej obejmującej różne wymiary aktywności jej członków. W historii powojennej na szczególną uwagę zasługuje postać metropolity poznańskiego abpa Antoniego Baraniaka SDB. Ten niezwykle wyrazisty i wpływowy hierarcha, przez kilkadziesiąt lat blisko związany z kolejnymi prymasami Polski, najpierw kard. Augustem Hlondem, a następnie kard. Stefanem Wyszyńskim, jest osobą wciąż mało znaną w szerokim odbiorze społecznym. Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza jego rozległej działalności na forum Episkopatu Polski (Komisji/Rady Głównej, konferencji plenarnych oraz komisji specjalistycznych). Warto dodać, że problematyki tej nie podjęto dotąd w sposób całościowy i wyczerpujący. Istniejące prace akcentują przede wszystkim czas uwięzienia oraz udział abpa Antoniego Baraniaka w kształtowaniu relacji państwo – Kościół, co utrwała dominację perspektywy politycznej. W mniejszym stopniu ukazują natomiast wymiar zaangażowania wewnątrzkościelnego, w szczególności duszpastersko-pastoralnego³.

³ Do najważniejszych prac zwartych poświęconych osobie tego hierarchy oraz jego działalności pasterskiej zaliczyć należy: *W służbie Kościoła poznańskiego. Księga pamiątkowa na 70-lecie urodzin arcybiskupa metropolity dr. Antoniego Baraniaka*, red. L. Bielerzewski, Poznań 1974; S. Kosiński, *Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, w: *Chrześcijaństwo*, t. 7, red. B. Bejze, Warszawa 1982, s. 231-290; E. Nawrot, *Baraniak Antoni (1904–1977)*, w: *Leksykon*

Artykuł stanowi kontynuację podjętej w minionych latach próby nakreślenia sylwetek przywódców polskiego episkopatu w okresie PRL-u⁴. Podobnie jak obszerne teksty poświęcone Karolowi Wojtył⁵, Bolesławowi Kominkowi⁶

duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989. Pomordowani – więzieni – wygnani, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 7-8; M. Przykucki, *Arcybiskup Antoni Baraniak. Bohater Kościoła i Ojczyzny*, Zeszyty Spotkań KIK-owskich w Hamburgu 4, Poznań 2003; S. Napierała, *Arcybiskup Antoni Baraniak jako pasterz diecezji*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, 2(2006), s. 351-357; M. Przykucki, *Arcybiskup Antoni Baraniak obrońca Kościoła. Wspomnienie*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, 2(2006), s. 359-366; Z. Zieliński, *Polityczne i kościelne ramy życia i działalności arcybiskupa Antoniego Baraniaka*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski”, 2(2006), s. 343-350; J. Wąsowicz, *Arcybiskup Antoni Baraniak SDB. Wspomnienie w 50. rocznicę objęcia rządów w metropolii poznańskiej*, „Kronika Wielkopolski”, 1(2008), s. 15-34; M. Jędraszewski, *Działania aparatu bezpieczeństwa skierowane przeciwko arcybiskupowi Antoniemu Baraniakowi*, w: *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych w Wielkopolsce w latach 1956–1970*, red. K. Białecki, Poznań 2009, s. 27-53; tenże, *Teczki na Baraniaka*, t. 1: Świadek, Poznań 2009; *Z więzienia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, red. Z. Zieliński, Poznań 2010; J. Wąsowicz, *Udział metropolity poznańskiego arcybiskupa Antoniego Baraniaka SDB w obradach Soboru Watykańskiego II*, w: *Studia Soborowe*, t. 1: *Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2013; s. 209-234; E. Wojcieszek, *Najtrudniejszy przeciwnik. O Arcybiskupie Antonim Baraniaku (1904–1977)*, „Kronika Miasta Poznania” 1(2016), s. 188-198; K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, Poznań–Warszawa 2017; M. Białkowski, *Udział Antoniego Baraniaka SDB w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1951–1977)*, „Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski”, 14(2019), s. 121-158; R. Łatka, *Arcybiskup Antoni Baraniak jako członek Episkopatu Polski*, cz. I (1951–1967), „Seminare”, 40(2019), nr 3, s. 185-199.; M. Białkowski, *Działalność Antoniego Baraniaka SDB na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1951–1977)*, „Studia Pelplińskie”, 54(2020), s. 47-86; tenże, *Udział Antoniego Baraniaka SDB w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1951–1977)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, 14(2020), s. 95-133.

⁴ Panoramę polskiego episkopatu w latach sześćdziesiątych XX w. zaprezentowano w publikacjach: M. Białkowski, *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II. Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Nasza Przeszłość”, 132(2019), s. 269-315; tenże, *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II, Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Studia Pelplińskie”, 53(2019), s. 33-73.

⁵ M. Białkowski, *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958–1978)*, „Przegląd Zachodni” 3(2018), s. 197-232; tenże, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, 12(2018), s. 275-321; tenże, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, „Studia Pastoralne” 15(2019), s. 13-57; tenże, *Karol Wojtyła jako członek Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych w latach 1958–1978*, w: *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „Ludowej”*, t. 1, red. R. Łatka, Warszawa 2020, s. 139-176.

⁶ M. Białkowski, *Rzecznik Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Działalność Bolesława Kominka na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1956–1974)*, „Przegląd Zachodni”, 3(2019), s. 89-128; tenże, *Udział Bolesława Kominka w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, 13(2019), s. 155-204; tenże, *Udział Bolesława Kominka w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, „Studia Pastoralne”, 16(2020), s. 164-212; tenże, *Wkład Bolesława Kominka w prace Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, w: *Kardynał Bolesław Kominek, biskup, dyplomata, wizjoner*, red. W. Kucharski, R. Łatka, Wrocław 2020, s. 213-267.

i Stefanowi Wyszyńskiemu⁷, również aktualne rozważania oparte zostały na niepublikowanych dotąd materiałach archiwalnych znajdujących się w Archiwum Archidiecezjalnym Warszawskim (zespół: Sekretariat Prymasa Polski; działy: Episkopat Polski oraz Watykan). Podkreślić należy, że pierwszorzędne znaczenie badawcze mają kolekcje dokumentów: „Protokoły Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski”, „Protokoły Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski”, akta Komisji Wydawnictw Katolickich. Wykorzystano również osobisty dziennik prymasa Stefana Wyszyńskiego *Pro memoria*, którego rękopis znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie.

I. ZMIANY STRUKTUR KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I JEJ KOMISJI SPECJALISTYCZNYCH W OKRESIE POSŁUGI BISKUPIEJ ANTONIEGO BARANIAKA SDB

Posługa biskupia i arcybiskupia Antoniego Baraniaka przypadła na okres, kiedy Kościołem katolickim w Polsce kierował kard. Stefan Wyszyński. Hierarcha ten piastował trzy najważniejsze godności i funkcje kościelne: prymasa Polski, arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego i warszawskiego, przewodniczącego Episkopatu Polski⁸.

Dla dalszego toku rozważań istotne jest przybliżenie charakterystyki tego ostatniego urzędu. Konferencja Episkopatu Polski – mimo iż początki jej działalności datować należy na lata 1918–1919 – aż do 15 marca 1969 r. nie miała konstytutywnego aktu normatywnego⁹. Skutkiem tego tworzący ją hierarchowie działali przede wszystkim, opierając się na tradycjach i zasadach wypracowanych w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. oraz na autorytecie kolejnych przewodniczących¹⁰. Autorytet wsparty był silnym umocowaniem prawnym, gdyż każdorazowy prymas Polski był z mocy prawa przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski. Ponad-

⁷ M. Białkowski, *Prymas Polski Kardynał Stefan Wyszyński jako przewodniczący Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski (1949–1953, 1956–1981)*, w: Kardynał Stefan Wyszyński. Droga życia i posługi pasterskiej, red. R. Czekalski, Warszawa 2021, s. 263–290; tenże, *Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński jako przewodniczący Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski (1949–1953, 1956–1981)*, w: *Prymas i papież. Studia poświęcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II*, red. M. Białkowski, W. Rozynkowski, Toruń 2021, s. 11–34; tenże, *Działalność Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego na forum Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski (1949–1953, 1956–1981)*, „Przegląd Zachodni” 2021, nr 2, s. 127–152.

⁸ Zob. spostrzeżenia dot. powiązań godności i urzędu prymasowskiego z funkcją przewodniczącego KEP w drugiej połowie XX w. w fundamentalnej pracy poświęconej dziejom prymasostwa polskiego – K. Śmigiel, *Prymasostwo polskie. Instytucja, prymasi, dokumenty*, Warszawa 2018.

⁹ J.M. Dyduch, *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, „Prawo Kanoniczne” 56(2013), nr 2, s. 5.

¹⁰ W okresie Polski Ludowej funkcje te pełnili kolejno: abp/kard. Adama Stefan Sapięha (czerwiec – sierpień 1945 r. oraz październik 1948 r. – kwiecień 1949 r.); kard. August Hlond (maj 1946 r. – wrzesień 1948 r.); abp/kard. Stefan Wyszyński (kwiecień 1949 r. – maj 1981 r., z przerwą w latach 1953–1956, gdy pracami episkopatu kierował ordynariusz łódzki bp Michał Klepacz); kard. Franciszek Macharski (maj – lipiec 1981 r.) oraz abp/kard. Józef Glemp (lipiec 1981 r. – marzec 2004 r.).

to jako przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski kierował Komisją Główną Episkopatu Polski, która pełniła funkcję prezydium. Według spisu z lutego 1959 r. tworzyli ją: Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński, abp Eugeniusz Baziak, abp Antoni Baraniak, bp Franciszek Barda, bp Zygmunt Choromański, bp Franciszek Jop, bp Czesław Kaczmarek, bp Piotr Kałwa, bp Michał Klepacz, bp Bolesław Kominek, bp Tadeusz Paweł Zakrzewski (łącznie jedenastu hierarchów)¹¹. W styczniu 1970 r. została ona przekształcona w Radę Główną Episkopatu Polski¹². W tym czasie w jej skład wchodził: kard. Stefan Wyszyński, kard. Karol Wojtyła, abp Antoni Baraniak, abp Bolesław Kominek, bp Bronisław Dąbrowski, bp Franciszek Jop, bp Piotr Kałwa, bp Ignacy Tokarczuk oraz bp Józef Rozwadowski¹³.

Już od września 1950 r. obok Komisji Głównej Episkopatu Polski w strukturze Episkopatu działały komisje specjalistyczne¹⁴. W listopadzie 1959 r., a więc na początku trzeciego roku posługi arcybiskupiej Antoniego Baraniaka, w Konferencji Episkopatu Polski było piętnaście komisji: 1) Komisja Główna; 2) Komisja Duszpasterstwa (przewodniczący: bp Bolesław Kominek); 3) Komisja Maryjna (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 4) Komisja Szkolna (przewodniczący: bp Jerzy Stroba); 5) Komisja Dobroczynności (przewodniczący: abp Eugeniusz Baziak); 6) Komisja Liturgiczna (przewodniczący: bp Tadeusz Zakrzewski); 7) Komisja Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 8) Komisja Prasowa (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 9) Komisja Wydawnictw Katolickich (przewodniczący: bp Edmund Nowicki); 10) Komisja Duszpasterstwa Akademickiego (przewodniczący: bp Tomasz Wilczyński); 11) Komisja Studiów (przewodniczący: bp Michał Klepacz); 12) Komisja Instytucji Polskich w Rzymie (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 13) Komisja Filmu, Telewizji i Radia (przewodniczący: bp Herbert Bednorz); 14) Komisja Soborowa (przewodniczący: abp Antoni Baraniak); 15) Komisja „Księżówki” w Zakopanem (przewodniczący: bp Karol Pękała)¹⁵.

W marcu 1968 r. – na rok przed ostatecznym zatwierdzeniem pierwszego statutu Konferencji Episkopatu Polski – liczba komisji wzrosła do dwudziestu ośmiu. Były to: 1) Komisja Główna (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 2) Komisja Soborowa (przewodniczący: abp Antoni Baraniak); 3) Komisja Duszpasterstwa (przewodniczący: abp Bolesław Kominek); 4) Komisja Maryjna (przewodniczący: bp Stefan Bareła); 5) Komisja Duszpasterstwa Duszpasterzy (przewodniczący: bp Jerzy Modzelewski); 6) Komisja Apostolstwa Świeckich

¹¹ Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie, Zespół Sekretariatu Prymasa Polski [dalej: AAW, SPP], Protokoły KEP, II 4/183, k. 100, Komisje uzupełnione, 19 II 1959 r.

¹² Komunikat 117. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 16 I 1970 r., w: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, red. J. Żaryn, Poznań 2006, s. 85–88.

¹³ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/246, k. 27–29, Organa Konferencji Episkopatu Polski, stan na dzień 16 I 1970 r.

¹⁴ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, Łomża 2014, s. 30–31.

¹⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/187, k. 7–10, Komisje uzupełnione, 19 XI 1959 r.

(przewodniczący: kard. Karol Wojtyła); 7) Komisja Małżeństwa i Rodziny (przewodniczący: bp Wilhelm Pluta); 8) Komisja Duszpasterstwa Kobiet (przewodniczący: bp Ignacy Tokarczuk); 9) Komisja Katechetyczna (przewodniczący: bp Jerzy Stroba); 10) Komisja Ekumeniczna (przewodniczący: bp Jerzy Modzelewski); 11) Komisja Duszpasterstwa Dobroczynnego (przewodniczący: bp Karol Pękała); 12) Komisja Liturgiczna (przewodniczący: bp Franciszek Jop); 13) Komisja Reformy Prawa Kanonicznego (przewodniczący: bp Piotr Kałwa); 14) Komisja Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 15) Komisja Prasowa (przewodniczący: bp Zygmunt Choromański); 16) Komisja Wydawnictw Katolickich (przewodniczący: bp Edmund Nowicki); 17) Komisja Duszpasterstwa Akademickiego (przewodniczący: bp Jerzy Modzelewski); 18) Komisja Instytucji Polskich w Rzymie (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 19) Komisja Filmu, Telewizji i Radia (przewodniczący: bp Herbert Bednorz); 20) Komisja „Księżówki” w Zakopanem (przewodniczący: bp Karol Pękała); 21) Komisja Spraw Trzeźwości (przewodniczący: bp Jan Mazur); 22) Komisja Artystyczno-Konserwatorska (przewodniczący: bp Kazimierz Józef Kowalski); 23) Komisja do spraw Powołań (przewodniczący: bp Stefan Bareła); 24) Komisja Duszpasterstwa Emigracji (przewodniczący: kard. Stefan Wyszyński); 25) Komisja Misyjna (przewodniczący: bp Kazimierz Józef Kowalski); 26) Komisja Spraw Zakonnych (przewodniczący: bp Bronisław Dąbrowski); 27) Komisja Studiów i Seminariów Duchownych (przewodniczący: bp Lech Kaczmarek); 28) Komisja *Iustitia et Pax* (przewodniczący: prof. Czesław Strzeszewski)¹⁶. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. istniało trzydzieści komisji, gdyż utworzono dwie kolejne: 29) Komisja do Spraw Misji (przewodniczący: bp Kazimierz Józef Kowalski); 30) Komisja do spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych (przewodniczący: abp Bolesław Kominek)¹⁷.

W zatwierdzonym 25 listopada 1974 r. przez Radę Główną Episkopatu Polski *Regulaminie ramowym dla Komisji Episkopatu Polski* zwracano uwagę, że zasadniczym zadaniem poszczególnych komisji jest podejmowanie skutecznej działalności w zakresie spraw sobie powierzonych. Komisje miały zatem: 1) ustalać formy i metody pracy; 2) badać problemy stosownie do powierzonych sobie zadań; 3) uchylać program pracy i czuwać nad jego wykonaniem; 4) podejmować powierzone sobie zadania: przeprowadzać kursy, sesje robocze, sympozja; 5) zwoływać referentów lub delegatów diecezjalnych w sprawach wchodzących w zakres prac komisji; 6) odbywać posiedzenia co najmniej dwa razy w roku; 7) prowadzić protokoły zebrań i archiwa akt; 8) pracować według ustalonego regulaminu¹⁸.

¹⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/236, k. 4-12, Komisje Konferencji Episkopatu na dzień I III 1968 r.

¹⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, k. 59, Protokół 118. KPEP, Warszawa, 20 III 1970 r.

¹⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/29, k. 127-129, Protokół RGEP, Warszawa, 25 XI 1974 r., Regulamin Ramowy dla Komisji Episkopatu Polski.

Z kolei w zakresie relacji z Konferencją Episkopatu Polski komisje miały: 1) pracować zgodnie z kompetencjami zawartymi w regulaminie; 2) przedkładać do zatwierdzenia KEP programy pracy i akcje o charakterze zasadniczym (np. duszpasterskie, kaznodziejskie, listy pasterskie); 3) przedstawiać na piśmie przewodniczącemu KEP oraz w odpisie sekretarzowi KEP minimum dwa tygodnie przed posiedzeniem plenarnym KEP sprawozdania z działalności, opracowania, wnioski i postulaty referowane na posiedzeniach KEP¹⁹.

II. ZARYS POWOŁANIA ZAKONNEGO, DZIAŁALNOŚCI DUSZPASTERSKIEJ I POSŁUGI BISKUPIEJ ANTONIEGO BARANIAKA SDB DO OBJĘCIA RZĄDÓW W ARCHIDIECEZJI POZNAŃSKIEJ W LIPCU 1957 R.

Antoni Baraniak urodził się 1 stycznia 1904 r. w Sebastianowie w Wielkopolsce. Pochodził z wielodzietnej rodziny rolniczej. W latach 1917–1920 uczył się w gimnazjum salezjańskim w Oświęcimiu. Bezpośrednio po jego ukończeniu – w 1920 r. – wstąpił do nowicjatu Towarzystwa Salezjańskiego w Kleczy Dolnej koło Wadowic²⁰. W lipcu 1921 r. złożył pierwszą profesję, a cztery lata później – 15 marca 1925 r. – śluby wieczyste²¹. Wcześniej – pod koniec maja 1924 r. – w Prywatnym Gimnazjum Księży Salezjanów im. św. Franciszka Salezego w Krakowie zdał egzamin dojrzałości²². W latach 1927–1931 odbył studia teologiczne na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie. Świecenia kapłańskie otrzymał z rąk abpa Adama Stefana Sapiehy 3 sierpnia 1930 roku²³. Liturgia święceń odbyła się w kościele Sióstr Karmelitanek Bosych w Krakowie. Następnie powrócił do Rzymu, by obronić doktorat z teologii, podjąć praktykę w Rocie Rzymskiej oraz w Kongregacji Świętego Soboru. Końcowe egzaminy doktorskie z teologii złożył jesienią 1930 roku. Jednocześnie na polecenie prymasa Polski kard. Augusta Hlonda studiował prawo kanoniczne w Instytucie św. Apolinarego w Rzymie. Jego wysiłki zakończyły się sukcesem, gdyż już w 1933 r. uzyskał stopień doktora prawa kanonicznego²⁴.

Wiosną 1931 r. został poinformowany, że kard. August Hlond zlecił mu pracę w Sekretariacie Prymasa Polski w Poznaniu, gdzie miał pełnić funkcję jego oso-

¹⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/29, k. 127-129, Protokół RGEP, Warszawa, 25 XI 1974 r., Regulamin Ramowy dla Komisji Episkopatu Polski.

²⁰ S. Kosiński, *Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, w: *Chrześcijaństwo*, t. 7, red. B. Bejze, Warszawa 1982, s. 232.

²¹ J. Pietrzykowski, *Salezjański rodowód księdza Antoniego Baraniaka*, w: *Z więzienia na stolice arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, red. Z. Zieliński, Poznań 2010, s. 18-24.

²² Tamże, s. 21.

²³ E. Nawrot, *Baraniak Antoni (1904–1977)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 7.

²⁴ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, Poznań–Warszawa 2017, s. 21.

bistego sekretarza. Obowiązki te przysły metropolita poznański objął po zakończeniu studiów prawniczych 1 września 1933 roku²⁵. Do zakresu powierzonych mu wówczas zadań należało przygotowywanie odpowiedzi na prywatne i oficjalne, tzn. urzędowe, listy kierowane do hierarchy. Był również odpowiedzialny za korespondencję w języku łacińskim, włoskim i francuskim. Często uczestniczył w wyjazdach zagranicznych swojego zwierzchnika²⁶.

Wojenne losy ks. Antoniego Baraniaka związane były z tułaczką prymasa Polski, kard. Augusta Hlonda. Razem z nim wyjechał 14 września 1939 r. przez Bukareszt i Triest do Rzymu. W Wiecznym Mieście przebywali aż do czerwca 1940 r., by następnie przyjąć gościnę miejscowego biskupa i osiąść w Lourdes – w miejscowości słynnej z objawień Maryjnych²⁷. Pobyt na południu Francji trwał aż trzy lata – do czerwca 1943 roku. W tym czasie ks. Antoni Baraniak wykonywał wszystkie zwyczajne obowiązki wynikające z pełnionej funkcji sekretarza: prowadził kancelarię prymasa, przygotowywał spotkania z przedstawicielami rządów różnych krajów oraz liczną Polonią. Od czerwca 1943 r. przebywał razem z kard. Hlondem w benedyktyńskim klasztorze w Hautecombe w Sabaudii²⁸. W lutym 1944 r. prymas i jego kapelan, ks. Bolesławem Filipiakiem, zostali aresztowani przez policję niemiecką, przewiezieni do Paryża, a następnie do Bar-le-Duc w Lotaryngii. Pod koniec sierpnia 1944 r., wobec zbliżającej się nieuchronnie klęski Niemiec hitlerowskich, zostali obaj umieszczeni w Wiedenbrück w Westfalii. Ksiądz Antoni Baraniak uniknął aresztowania. Aż do wiosny 1945 r. ukrywał się w kilku placówkach duszpasterstwa polonijnego na terenie Francji²⁹. Po zakończeniu działań wojennych natychmiast wyjechał do Rzymu, gdzie dołączył do kard. Augusta Hlonda. W pierwszych dniach lipca 1945 r. wyruszyli obaj w drogę do kraju. Do Poznania dotarli 20 lipca 1945 roku³⁰.

Wkrótce zakres powierzonych ks. Antoniemu Baraniakowi zadań w ramach pracy w sekretariacie prymasowskim znacznie się zwiększył, wskutek konieczności przyjęcia kompetencji sekretariatu nuncjusza apostolskiego. We wrześniu 1945 r. komuniści bowiem jednostronnie zerwali konkordat ze Stolicą Apostolską³¹. Kolejne zmiany przyniosła reorganizacja struktur kościelnych. W marcu 1946 r. papież Pius XII rozwiązał unię personalną arcybiskupstwa gnieźnień-

²⁵ S. Kosiński, *Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, dz. cyt., s. 232.

²⁶ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 22–23.

²⁷ *100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa*, red. A. Miziński, Kielce 2019, s. 128.

²⁸ S. Kosiński, *Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, dz. cyt., s. 232.

²⁹ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 25–26.

³⁰ *100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa*, dz. cyt., s. 128–129.

³¹ B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1: 1944–1955, Olsztyn 1999, s. 24; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003, s. 14–15; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2007*, Poznań 2009, s. 26–27.

skiego i poznańskiego, zawiązując w to miejsce unię Gniezna z Warszawą³². W połowie tego roku przeniesiono siedzibę prymasa Polski oraz jego urzędów do Warszawy. Ksiądz Antoni Baraniak stanął na czele sekretariatu, pełniąc funkcję kierownika. Oprócz obowiązków sekretarza dodatkowo pełnił funkcje kapelana. Towarzyszył też kard. Hlondowi w wielu podróżach po Polsce oraz w wyjazdach zagranicznych. Dwukrotnie udali się razem do Rzymu przez Paryż – w grudniu 1946 oraz w styczniu 1948 roku³³. Niespodziewany zgon prymasa Polski 22 października 1948 r. nie przerwał pracy ks. Antoniego Baraniaka na stanowisku kierownika sekretariatu prymasa Polski. Co więcej, jako najbliższy współpracownik zmarłego prymasa odegrał kluczową rolę w procesie nominacji ordynariusza lubelskiego, bpa Stefana Wyszyńskiego, na urząd prymasa Polski oraz arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego i warszawskiego. Znany ze swej dyskrecji, ostrożności, biegłej znajomości kilku języków obcych i rozlicznych kontaktów w Kurii Rzymskiej był bowiem odpowiedzialny za przekazanie ostatniej woli kard. Augusta Hlonda dotyczącej jego następcy³⁴. Podczas audiencji udzielonej ks. Antoniemu Baraniakowi 13 stycznia 1949 r. nowy prymas zaproponował mu dalsze kierowanie sekretariatem³⁵.

Arcybiskup Stefan Wyszyński – podobnie jak jego poprzednik – darzył ks. Antoniego Baraniaka pełnym zaufaniem, często opierając się na jego doświadczeniu i wiedzy zdobytej podczas studiów w Rzymie. Dlatego m.in. w 1950 r., na mocy specjalnych uprawnień nadanych przez Stolicę Apostolską, polecił mu zorganizować przy sekretariacie tzw. Trybunał Prymasowski do spraw małżeńskich – *dispensationis super matrimonio rato et non consummato*³⁶. W kwietniu 1951 r. Antoni Baraniak towarzyszył abpowi Stefanowi Wyszyńskiemu w podróży do Rzymu, gdzie spotkała go nominacja na biskupa sufragana gnieźnieńskiego. W bulli datowanej na 26 kwietnia 1951 r. papież Pius XII przydzielił mu stolicę tytularną teodozjopolitańską w Armenii³⁷. Warto dodać, że wizyta w Rzymie była wyjątkowa nie tylko dla nowego biskupa-nominata, ale również dla prymasa Polski, który otrzymał wówczas specjalne pełnomocnictwa³⁸. Sakrę biskupią

³² M. Białkowski, *Dwa posoborowe projekty reorganizacji struktur kościelnych w Polsce z drugiej połowy lat sześćdziesiątych XX wieku*, „Zapiski Historyczne”, LXXXII(2017), z. 3, s. 129; tenże, *Nieznany posoborowy projekt terytorialnej reorganizacji diecezji polskich z 1967 roku*, „Studia Pelplińskie” 51(2017), s. 42.

³³ J. Pietrzak, *Pełnia prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945–1948*, t. 2, Poznań 2009, s. 918-922.

³⁴ E.K. Czaczkowska, *Kardynał Stefan Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013, s. 90-91.

³⁵ W.R. Macko, *Sekretariat Prymasa Polski. 25 lat posługi prymasowskiej Józefa Kardynała Glempa*, Warszawa 2006, s. 7.

³⁶ D. Zamiatąła, *Kierownik Sekretariatu Prymasa*, w: *Z więzienia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, red. Z. Zieliński, Poznań 2010, s. 57.

³⁷ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 24.

³⁸ Szeroki wachlarz tych pełnomocnictw został opisany m.in. w publikacjach: S. Kawa, *Stefan Wyszyński – kompetencje dotyczące wiernych obrządku greckokatolickiego w Polsce*, „Kościoł i Prawo” 6/19(2017), s. 133-142; J. Krukowski, *Uprawnienia nadzwyczajne Stefana Wyszyńskiego*.

ks. Antoni Baraniak przyjął z rąk abpa Stefana Wyszyńskiego 8 lipca 1951 roku. Współkonsekratorami byli: ordynariusz płocki bp Tadeusz Zakrzewski i sufragan gnieźnieński bp Lucjan Bernacki³⁹. Jako biskup sufragan regularnie wizytował parafie archidiecezji gnieźnieńskiej. Otrzymał również szersze uprawnienia w sekretariacie, a pod koniec 1951 r. prymas Stefan Wyszyński nadał mu tytuł dyrektora Sekretariatu Prymasa Polski⁴⁰. Ponadto – w wyjątkowych sytuacjach – zastępował sekretarza Episkopatu Polski, bpa Zygmunta Choromańskiego. Tak stało się w czasie rozmów z władzami na temat dekretu z 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu stanowisk kościelnych. Jego postawa charakteryzowała się bezkompromisowością oraz chęcią stawiania zdecydowanego oporu wobec komunistów⁴¹. Co więcej, rozmieszczenie w jego najbliższym otoczeniu wielu informatorów nie przynosiło spodziewanych efektów. W jednej z notatek Urzędu Bezpieczeństwa zawarto następujące konkluzje:

Wśród hierarchii kościelnej jest znany jako człowiek skryty, nie ujawniający swoich myśli i zamierzeń, ostrożny. Jest dobrze zorientowany zarówno w sprawach episkopatu, jak i w sprawach osobistych prymasa, jest w kursie wszystkich spraw na bieżąco, zabiega o to, by wszystkie sprawy znać. Stosunków towarzyskich z szerszym gronem nie utrzymuje. Jest nerwowy, co można zaobserwować w rozmowie z nim. Jednym z jego największych zainteresowań jest filatelistyka⁴².

W nocy z 25 na 26 września 1953 r. został aresztowany, by – podobnie jak jego zwierzchnik – przez ponad trzy lata przebywać w więzieniu i w odosobnieniu⁴³. Biskup Antoni Baraniak przebywał w więzieniu mokotowskim przy ul. Rakowieckiej do 28 grudnia 1955 roku. Tylko w okresie od aresztowania do połowy września 1955 r. był przesłuchiwany łącznie 145 razy⁴⁴, wielokrotnie w niezwykle brutalny sposób, przy użyciu przemocy fizycznej i psychicznej. Doprowadziło to do znacznej utraty zdrowia i wyniszczenia organizmu. Postawione mu fikcyjne zarzuty nigdy nie zostały udowodnione. Do tych najtrudniejszych lat życia

Prymasa Polski, wobec zagrożeń Kościoła ze strony reżimu komunistycznego, „Studia Prymasowskie” 5 (2011), s. 29-42; K. Mikołajczuk, *Uprawnienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego wobec Kościoła Greckokatolickiego w archiwaliach Prymasa i Konferencji Episkopatu Polski*, Lublin 2014.

³⁹ S. Kosiński, *Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, dz. cyt., s. 233.

⁴⁰ D. Zamiatąła, *Kierownik Sekretariatu Prymasa*, w: *Z więzienia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 59.

⁴¹ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 29.

⁴² D. Zamiatąła, *Kierownik Sekretariatu Prymasa*, w: *Z więzienia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 61.

⁴³ M. Przykucki, *Arcybiskup Antoni Baraniak. Bohater Kościoła i Ojczyzny*, Zeszyty Spotkań KIK-owskich w Hamburgu 4, Poznań 2003, s. 15-17; E.K. Czaczkowska, *Kardynał Stefan Wyszyński. Biografia*, dz. cyt., s. 214.

⁴⁴ J. Stefaniuk, *Czas więzienia (1953–1956)*, w: *Z więzienia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 65-89; K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 31.

przyszłego arcybiskupa metropolity poznańskiego Prymas Tysiąclecia powrócił w przemówieniu żałobnym nad jego trumną. Powiedział wówczas:

Biskup Baraniak uwięziony [...] był dla mnie niejako osłoną. Na niego bowiem spadły główne oskarżenia i zarzuty, podczas gdy mnie w moim odosobnieniu przez trzy lata oszczędzano. Nie oszczędzano natomiast biskupa Antoniego. Wrócił na Miodową w 1956 r. tak wyniszczony, że już nigdy nie odbudował swojej egzystencji psychofizycznej. [...] O tym, ile wycierpiał, można się było tylko dowiedzieć od współwięźniów. [...] Domyślałem się, że mój względny spokój w więzieniu zawdzięczam jemu, bo to on wziął na siebie jak gdyby ciężar odpowiedzialności za Prymasa Polski. To stworzyło między nami niezwykle silną więź⁴⁵.

Pod koniec grudnia 1955 r. więzienie zostało zastąpione nakazem pobytu w salezjańskim domu zakonnym w Marszałkach koło Ostrzeszowa. W praktyce oznaczało to jednak areszt domowy⁴⁶. Tam zastało go postanowienie Prokuratury Wojkowej w Warszawie z 26 kwietnia 1956 r. o umorzeniu śledztwa wobec braku możliwości udowodnienia zarzucanych mu czynów, jednak sytuacja hierarchy nie zmieniła się aż do jesieni. Nadal był pilnowany i izolowany przez funkcjonariuszy. Dopiero w ostatnich dniach października 1956 r. bp Antoni Baraniak został uwolniony i wyjechał do Warszawy⁴⁷.

W dniu 1 listopada 1956 r. ponownie objął stanowisko dyrektora Sekretariatu Prymasa Polski⁴⁸. Dochowanie wierności prymasowi Polski oraz bezgraniczne oddanie sprawom Kościoła katolickiego, mimo doświadczenia okrucieństwa i tortur, przesądziły o wyniesieniu sufragana gnieźnieńskiego do godności arcybiskupa metropolity poznańskiego. Stosowny czas na takie starania nadszedł, gdy kard. Stefan Wyszyński wyjechał po raz pierwszy od powrotu na stolicę gnieźnieńską i warszawską do Watykanu. W *Pro memoria* pod datą 11 maja 1957 r. prymas zapisał:

Poruszamy sprawę nominacji biskupich. A więc Poznań; zamierzam przedstawić terno, w którym na pierwszym planie jest biskup Baraniak. Abp S[amoré] mówi, że sam tak przypuszczał, że to będzie naczelny kandydat⁴⁹.

Do tematu objęcia przez bpa Antoniego Baraniaka arcybiskupstwa poznańskiego kard. Stefan Wyszyński powracał zresztą kilka razy podczas rozmów prowadzonych w Sekretariacie Stanu Stolicy Apostolskiej, choć od początku kandydatura dyrektora Sekretariatu Prymasa Polski nie wzbudzała żadnych wątpliwości,

⁴⁵ L. Żbikowska, *Księża niezłomni. Wierny towarzysz w cierpieniu – Ksiądz arcybiskup Antoni Baraniak*, „Nasz Dziennik” 15 IV 2007, s. 24-25.

⁴⁶ J. Wąsowicz, *Troska salezjanów o bpa Antoniego Baraniaka SDB w okresie jego internowania w Marszałkach (29 grudnia 1955 r. – 1 kwietnia 1956 r.)*, „Seminare”, 1(2014), s. 157-169.

⁴⁷ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 36-38.

⁴⁸ D. Zamiatała, *Kierownik Sekretariatu Prymasa*, w: *Z więzienia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 62.

⁴⁹ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1957”, zapis z dnia 11 V 1957 r.

a wręcz przeciwnie – spotykała się z akceptacją kurialistów⁵⁰. Warto podkreślić, że przyszły metropolita poznański cieszył się tak wielkim zaufaniem prymasa, że w czasie rzymskiego wyjazdu konsultował się z nim w sprawie nominacji biskupich na sufraganów w Sandomierzu, Łodzi i Przemyślu⁵¹. Ostatecznie 30 maja 1957 r. papież Pius XII podpisał bullę nominacyjną. Kanoniczne objęcie rządów w archidiecezji nastąpiło 2 lipca 1957 r., a uroczysty ingres do archikatedry Świętych Apostołów Piotra i Pawła odbył się 6 października 1957 roku⁵².

III. CZŁONEK KOMISJI/RADY GŁÓWNEJ EPISKOPATU POLSKI (1957–1977)

Wyjątkową rolę w strukturze Konferencji Episkopatu Polski odgrywała Komisja Główna/Rada Główna Episkopatu Polski. Przypomnijmy, że w okresie przewodniczenia Kościołowi katolickiemu w Polsce przez kard. Stefana Wyszyńskiego wśród najważniejszych obszarów działalności Episkopatu wyróżnić należy dzieść: 1) aktywność pastoralna, która wyrażała się w tworzeniu spójnych programów duszpasterskich realizowanych we wszystkich diecezjach oraz w ramach duszpasterstw obejmujących grupy społeczne, stanowe i zawodowe (od końca lat pięćdziesiątych XX w. programy te oscylowały głównie wokół następujących tematów: program Wielkiej Nowenny [1957–1966]; obrady Soboru Watykańskiego II [1962–1965] i realizacja jego uchwał; przygotowania i przebieg uroczystości Millennium Chrztu Polski [1966–1967]; obchody Roku Świętego 1975, których organizacja miała w dekadzie lat siedemdziesiątych XX w. nadzwyczajny charakter duszpasterski); 2) stosunki z władzami komunistycznymi; 3) kontakty ze Stolicą Apostolską; 4) stosunki z zagranicznymi Konferencjami Episkopatów; 5) relacje ze środowiskami katolików świeckich; 6) organizacja polskiej administracji kościelnej na ziemiach zachodnich i północnych, a następnie starania o jej pełną stabilizację; 7) odnowa liturgii oraz studiów biblijnych; 8) działalność edukacyjna; 9) działalność wydawnicza; 10) praca charytatywna⁵³.

⁵⁰ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1957”, zapis z dnia 13 V 1957 r.

⁵¹ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1957”, zapis z dnia 12 V 1957 r.

⁵² S. Kosiński, *Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, dz. cyt., s. 233.

⁵³ Zagadnienia te poruszone zostały w artykułach poświęconych recepcji Soboru Watykańskiego II w Kościele katolickim w Polsce: M. Białkowski, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość. Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce”, 128(2017), s. 229–272; tenże, *Od Vaticanum II do bulli „Episcoporum Poloniae coetus”. Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966–1972) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956–1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin–Warszawa 2017, s. 67–100; tenże, *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1972–1978. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość. Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce”, 129(2018), s. 387–446; tenże, *Od bulli „Episcoporum Poloniae coetus” do wyboru Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową. Drugą faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1972–1978) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3: 1972–1978, red. M.

Biskup Antoni Baraniak po raz pierwszy brał udział w obradach Episkopatu Polski 25 czerwca 1957 r., podczas 46. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. O serdecznych więziach przyjaźni i ogromnym szacunku, jakim darzył arcybiskupa poznańskiego kard. Stefana Wyszyńskiego, świadczą słowa wypowiedziane w trakcie tego posiedzenia:

X. Prymas wita Arcybiskupa Baraniaka jako Arcybiskupa Metropolity Poznańskiego; Arc[biskup] Baraniak cierpiał więzienie za Kościół – Sekretariat Stanu określił nominację tę jako najbardziej sprawiedliwą; niech obecnie Arcybiskup Baraniak przyjmie od Konferencji podziękowanie za tak ofiarną i owocną pracę w Sekretariacie Prymasa i życzenia na nową pracę w Metropolii Poznańskiej⁵⁴.

Zamieszczony w zapiskach obraz podróży kard. Stefana Wyszyńskiego do Poznania w połowie marca 1958 r. potwierdza uczucia sympatii i braterskiego porozumienia oraz niezwykłą solidarność cierpienia, jaka łączyła obu wielkich mężów Kościoła katolickiego w Polsce:

Poznań wziął swoją gorącością i żywiołowością wszystko, co dotychczas widziałem. Często mi wypominali, że to oni wymodlili wolność i pierwsi upominali się o Prymasa w czerwcowych manifestacjach. Do tych chwil czynił aluzje i Arcyb[iskup] Baraniak w swoich przemówieniach. Moje opóźnienie z przyjazdem do Poznania mogłem usprawiedliwić tym, że nie było tu Gospodarza. A później przyszły tak gorące przeżycia ingresowe Arcybiskupa-Więźnia, że należało dać ludziom nieco oddechu, zanim mieliby powitać Prymasa-Więźnia, jednego z serii Prymasów-Więźniów, po Duninie, Stablewskim, Ledóchowskim, Hlondzie⁵⁵.

Wyniesienie do godności arcybiskupiej oraz objęcie urzędu metropolity poznańskiego oznaczało również wejście do ścisłego gremium kierowniczego Kościoła katolickiego w Polsce – Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski. Arcybiskup Baraniak po raz pierwszy uczestniczył w jej obradach 19 listopada 1957 roku⁵⁶. Aż do śmierci metropolity lwowskiego i administratora apostolskiego archidiecezji krakowskiej abpa Eugeniusza Baziaka 15 czerwca 1962 r. metropolita poznański był teoretycznie trzecią osobą w polskim episkopacie. W praktyce jednak, jako najbliższy współpracownik kard. Stefana Wyszyńskiego i jego zaufany doradca, odgrywał rolę nieformalnego zastępcy przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski i „osoby numer dwa” wśród polskich hierarchów. O pozy-

Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin–Warszawa 2018, s. 87-132; tenże, *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce w 1972–1978. Pomędzy bullą „Episcoporum Poloniae coetus” a wyborem Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową*, „Studia Pelplińskie” 52(2018), s. 29-80; tenże, *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1978–1989. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość. Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce”, 130(2018), s. 263-323; tenże, *Od wyboru kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową do rozkładu systemu komunistycznego. Dojrzała faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1978–1989)*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 4: 1978–1989, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin–Warszawa 2019, s. 111-163.

⁵⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/175, k. 3, Protokół 46. KPEP, Warszawa, 25 VI 1957 r.

⁵⁵ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1958”, zapis z 19 III 1958 r.

⁵⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/12, k. 12, Protokół KGEP, 19 XI 1957 r.

cji metropolity poznańskiego świadczyło również to, że właśnie on dziękował – w imieniu biskupów – prymasowi za przewodniczenie obradom konferencji plenarnych oraz Komisji Głównej Episkopatu Polski. Dopiero kreacja kardynalska Karola Wojtyły w czerwcu 1967 r. spowodowała, że funkcje te przejął arcybiskup krakowski⁵⁷. Z kolei wyniesienie do godności kardynalskiej abpa Bolesława Kominka w marcu 1973 r. sprawiło, że poznański dostojnik wymieniany był na czwartej pozycji w hierarchii polskiego episkopatu. Stan ten miał jednak charakter krótkotrwały, gdyż metropolita wrocławski zmarł już 10 marca 1974 roku.

Zaufanie, jakim darzył prymas Polski abpa Antoniego Baraniaka, wyrażało się w zlecaniu mu delikatnych i dyskretnych zadań. We wrześniu 1960 r. metropolita poznański otrzymał od Komisji Głównej szczególną misję – mandat kierowania komisją specjalną zajmującą się sprawą ordynariusza kieleckiego bpa Czesława Kaczmarka⁵⁸. Komisja została powołana na wniosek kieleckiego hierarchy w związku z zarzutami, jakie wysunął wobec niego były kanclerz kurii diecezjalnej ks. Leonard Świdorski. Duchowny w opublikowanym i rozprowadzanym przez władze komunistyczne „*Zielonym zeszycie*” oskarżał ordynariusza kieleckiego o romans z siostrą zakonną, nadużycia finansowe i przekupstwo. W późniejszym czasie powstały kolejne publikacje zawierające bezpodstawne oskarżenia⁵⁹. W skład wspomnianej komisji – oprócz metropolity poznańskiego – weszli ponadto biskupi: Piotr Kałwa i Franciszek Jop. Komisja na podstawie zeznań ks. Leonarda Świdorskiego, siostry Domiceli oraz samego ordynariusza kieleckiego przygotowała sprawozdanie, które abp Antoni Baraniak osobiście przedłożył kard. Stefanowi Wyszyńskiemu. Opierając się na tym materiale, prymas Polski przygotował list do Jana XXIII, w którym postulował zwolnienie kieleckiego hierarchy. Stanowisko prymasa Polski całkowicie popierał metropolita poznański oraz pozostali członkowie kierowanej przez niego komisji⁶⁰. Nie oznaczało to bynajmniej, że uznali za prawdziwe oskarżenia ks. Leonarda Świdorskiego. Uważali jednak, że działalność bpa Czesława Kaczmarka i zwalczanie go przez aparat partyjno-państwowy przynosi zbyt wielkie szkody całemu Kościołowi w Polsce. Wynikało to ze stanowiska wyrażanego przez kard. Stefana Wyszyńskiego, że dobro Kościoła jest ważniejsze od osoby hierarchy⁶¹. Mimo że podczas posiedzenia Komisji Głównej Episkopatu Polski w styczniu 1961 r. abp Antoni Baraniak przekazał ordynariuszowi kieleckiemu decyzję komisji specjalnej⁶², biskup kie-

⁵⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/232, k. 77, Protokół 103. KPEP, Warszawa, 15-16 VI 1967 r.

⁵⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/15, k. 12-13, Protokół KGEP, Warszawa, 15 III 1960 r.

⁵⁹ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, dz. cyt., s. 171-179; J. Śledzianowski, *Ksiądz Czesław Kaczmarek biskup kielecki 1895–1963*, Kielce 2008, s. 469-537.

⁶⁰ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1960”, zapis z 4 XII 1960 r.

⁶¹ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 56-57.

⁶² AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/16, k. 12, Protokół KGEP, Warszawa, 11 I 1961 r.

lecki nie zrezygnował z kierowania diecezją i pełnił swą funkcję aż do śmierci w sierpniu 1963 roku.

Ostatnim wielkim zadaniem, jakie Prymas Tysiąclecia powierzył swojemu wieloletniemu najbliższemu współpracownikowi, było kierowanie pracami Krajowego Komitetu Organizacyjnego Roku Świętego, który – jak już wspomniano – przypadał w roku 1975. Arcybiskup Antoni Baraniak koordynował przygotowania duszpasterskie w latach 1973–1975 oraz odpowiadał za bieżące kontakty z Komitetem Generalnym szykującym obchody Roku Świętego w Rzymie⁶³. Zwieńczeniem uroczystości były – przygotowywane przez poszczególne episkopaty – pielgrzymki narodowe do Wiecznego Miasta. O polskiej pielgrzymce narodowej metropolita poznański wypowiadał się na posiedzeniu 145. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 26–27 listopada 1974 roku:

Starania o pielgrzymkę są daleko posunięte, chociaż nie wszystkie trudności zostały w pełni przezwyciężone. Istnieje uzasadniona nadzieja, że w jesieni przyszłego roku uda się pielgrzymka narodowa do Rzymu na uroczystości Roku Świętego, złożona z 2000-2500 osób. Pielgrzymka będzie stanowiła reprezentację Kościoła w naszej Ojczyźnie i zarazem reprezentację Kościołów diecezjalnych. Stąd wezmą w niej udział ordynariusze diecezji, przedstawiciele duchowieństwa, sióstr zakonnych i wiernych, zwłaszcza ludzi młodych o postawie apostołowskiej⁶⁴.

W zaangażowaniu bpa, a następnie abpa Antoniego Baraniaka jako członka Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski wyróżnić można cztery podstawowe płaszczyzny działania: 1) nauczanie pasterskie; 2) kształtowanie stosunków z władzami PRL-u; 3) wkład w posoborową reformę statusu prawnego KEP; 4) kontakty ze Stolicą Apostolską, konferencjami episkopatów oraz udział w gremiach watykańskich.

Ostatnia płaszczyzna wymaga podjęcia szczegółowych badań obejmujących kilka kierunków. Pierwszy to wizyty bpa/abpa Antoniego Kominka w Watykanie związane z podróżami prymasa Polski, wizytami metropolity poznańskiego *ad limina apostolorum* oraz udziałem w obchodach Roku Świętego (1951, 1957, 1968, 1973, 1975, 1977); drugi to obrady Soboru Watykańskiego II, podejmowane w tym czasie kontakty z zagranicznymi episkopatami oraz uczestnictwo w pracach komisji soborowych (1962, 1963, 1964, 1965); trzeci wynika z funkcji pełnionych w dykasteriach watykańskich i związaną z tym aktywnością (członek Kongregacji Sakramentów oraz Kongregacji do Spraw Beatyfikacyjnych i Kanonizacyjnych); czwarty to wyjazdy zagraniczne oficjalne (m.in. do NRD w 1972 r. i do RFN w 1973 r.) oraz o charakterze turystycznym (m.in. do Czechosłowacji

⁶³ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 57.

⁶⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/274, k. 39-40, Protokół 145. KPEP, Warszawa, 26-27 XI 1974 r.

i na Węgry w 1974 r.), podczas których nawiązywał kontakty z miejscowymi hierarchami⁶⁵.

3.1. Nauczanie pasterskie

Z dużym prawdopodobieństwem możemy stwierdzić, że abp Antoni Baraniak był autorem, współautorem lub redaktorem kilkunastu dokumentów przygotowanych przez Episkopat Polski. Bezspornie największy udział miał w pracach nad listami, odezwaniami i orędziami odnoszącymi się do Soboru Watykańskiego II. Nie budzi to oczywiście zdziwienia, gdyż będąc członkiem Komisji Głównej/Rady Głównej, jednocześnie przewodniczył Komisji Soborowej/Komisji do spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II. Fakt ten czynił go szczególnie odpowiedzialnym za nauczanie soborowe i posoborowe Kościoła w Polsce.

Pierwszym z opracowanych przez niego dokumentów było *Wezwanie Episkopatu Polski w sprawie przyszłego Soboru Powszechnego, przyjęte 17 czerwca 1959 r., podczas 56. Konferencji Plenarnej*⁶⁶. Pasterze Kościoła w Polsce zwracali w nim szczególną uwagę na pragnienie wszystkich chrześcijan, aby została przywrócona jedność. Jednocześnie wzywali kapłanów i świeckich do codziennej modlitwy w intencji Soboru. Dwa i pół roku później – 16 listopada 1961 r. – biskupi wystosowali *Orędzie Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych w sprawie Drugiego Soboru Watykańskiego*. Akt ten odczytany został we wszystkich kościołach w uroczystość Objawienia Pańskiego 6 stycznia 1962 roku⁶⁷. Dokument, znacznie obszerniejszy niż wcześniejszy, składał się z czterech głównych części: I. Czym jest w organizmie kościelnym Sobór Powszechny?; II. Wielkie dzieło; III. Jaki będzie zakres zagadnień omawianych na Soborze?; IV. Wielkie dzieło Soboru Powszechnego wymaga wzmoczonego i zespołowego wysiłku. Odczytany akt miał na celu wyjaśnienie podstawowych kwestii doktrynalnych i organizacyjnych związanych z Soborem, a także przedstawienie zakresu prac soborowych oraz poruszanej tematyki.

Arcybiskup Antoni Baraniak miał na pewno decydujący wpływ na treść *Listu Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych przed wyjazdem na Sobór Watykański Drugi*, który osobiście prezentował podczas 73. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 14 września 1962 roku⁶⁸. Dokument ten przygotowany został bezpośrednio przed I sesją Soboru Watykańskiego II. Termin jego odczytania wyznaczono na cztery dni przed otwarciem Soboru – 7 października 1962 roku. Tym razem szczegółowo przypomniano najważniejsze wydarzenia z ostatniego roku przygotowań. Mocno uwypuklone zostało wezwanie na Sobór, które papież

⁶⁵ Krótkie relacje z tych podróży odnajdujemy na kartach publikacji M. Przykuckiego, *Arcybiskup Antoni Baraniak*, dz. cyt., s. 29-35.

⁶⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/185, k. 142, Protokół 56. KPEP, Warszawa, 17 VI 1959 r.

⁶⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/198, k. 153, Protokół 69. KPEP, Warszawa, 15-16 XI 1961 r.

⁶⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/202, k. 44, Protokół 73. KPEP, Warszawa, 14-15 IX 1962 r.

skierował do wszystkich biskupów. Dwukrotne nawiązanie do tego problemu, poprzez nadanie wymownych tytułów kolejnym częściom (Wstęp: Ojciec Święty wzywa na Sobór; I. Posłuszni wezwaniu Ojca Świętego biskupi polscy udają się na Sobór), należy odczytać w kontekście uniemożliwiania przez władze PRL sporej części polskich hierarchów wykonania tego obowiązku. Cztery następne części dotyczyły zadań stojących przed Soborem (II. Sobór ma przynieść światu wewnętrzną odnowę); zawierały zachętę do udziału w programie duszpasterskim „Czuwać Soborowych” (III. Wpłyniemy na obrady soborowe przez „Czuwanie z Maryją Jasnogórką”); zachęcały do stosowania praktyk pokutnych i umartwień w intencji Soboru (IV. Czuwajmy w duchu pokuty); wzywały do ofiarowania modlitw i dobrych uczynków w celu wyjednania łask dla ojców soborowych (V. Gorąca zachęta do modlitw i dobrych uczynków)⁶⁹.

W okresie pomiędzy I a II sesją Soboru Watykańskiego II abp Antoni Baraniak koordynował przygotowanie i zatwierdzenie przez polskich hierarchów następujących dokumentów: *Listu pasterskiego do wiernych po pierwszej sesji Soboru*; *Wezwania do Soborowego czynu dobroci* oraz *Słowa pasterskiego w dniu wznowienia obrad Soboru Watykańskiego II*⁷⁰. W późniejszym czasie odpowiadał również za redakcję kolejnych dokumentów: *Listu pasterskiego o zwycięstwie nad sobą na rzecz Soboru*; *Listu pasterskiego po zakończeniu trzeciej sesji Soboru*; *Listu pasterskiego polskich Ojców soborowych do katolickiej Polski* oraz *Listu po zakończeniu Soboru*. Warto dodać, że w przypadku tych ostatnich ich autorami byli najczęściej członkowie komisji soborowej – biskupi Jan Jaroszewicz oraz Kazimierz Józef Kowalski – a więc bliscy współpracownicy metropolity poznańskiego⁷¹. Ostatnim dokumentem, który przygotowywał abp Antoni Baraniak, było *Słowo biskupów polskich na rozpoczynający się Rok Święty w Rzymie*⁷². Znalazły się w nim słowa o wyzwoleniu, odnowie człowieka i jego godności⁷³.

3.2. Kształtowanie stosunków z władzami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Arcybiskup Antoni Baraniak należał do grupy polskich biskupów krytycznie oceniających rzeczywistość społeczno-polityczną PRL-u. Dał temu dowód podczas audiencji u papieża Pawła VI, w czasie I sesji Soboru Watykańskiego II:

⁶⁹ *List Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych przed wyjazdem na Sobór Watykański II, 30 września 1962 r.*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paris 1975, s. 274–278.

⁷⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/207, k. 10, Protokół 78. KPEP, Jasna Góra, 27–28 VIII 1963 r.

⁷¹ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, Lublin 2019, s. 591, 606.

⁷² AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/274, k. 40, Protokół 145. KPEP, Warszawa, 26–27 XI 1974 r.

⁷³ *Słowo biskupów polskich na rozpoczynający się Rok Święty w Rzymie*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, s. 819–820.

Ojciec św. zapytał o wpływ komunizmu na młodzież. Informował Arcybiskupa Baraniak; jak po usunięciu religii ze szkół zaradzamy potrzebom młodzieży, organizując punkty katechetyczne, które są obłożone tyłu trudnościami ze strony administracji wyznaniowej⁷⁴.

W okresie kulminacyjnego napięcia w relacjach państwo – Kościół, po opublikowaniu w listopadzie 1965 r. *Orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*, dał się poznać jako zdecydowany zwolennik linii działania kard. Stefana Wyszyńskiego⁷⁵. W odpowiedzi na brutalną nagonkę władz komunistycznych wymierzoną przeciwko prymasowi Polski podczas 90. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski podziękował kardynałowi za niezachwianą postawę i wyraził – w imieniu wszystkich biskupów – słowa solidarności:

Arcybiskup Baraniak podziękował X. Prymasowi za przewodniczenie, a w szczególności za pokój ducha, jaki udzielał się obecnym, za rodzinną atmosferę konferencji i domu arcybiskupiego. Osoba Prymasa Polski jednoczy cały Episkopat, a biskupi mają pełne zaufanie, zrozumienie dla trudnej sytuacji oraz uznanie dla postawy pasterskiej swojego przewodniczącego⁷⁶.

Sprzeciwiał się wszelkim działaniom – inspirowanym przez aparat bezpieczeństwa – zmierzającym do rozbijania jedności episkopatu. W czasie obrad Komisji Głównej Episkopatu Polski w marcu 1966 r. mówił:

Jedność w Episkopacie z Prymasem jest faktem: w odezvaniach się do duchowieństwa trzeba znaleźć formę przekonującą duchowieństwo, że jest jedność. Należy przeciwdziałać, bo ludziom wbijają w głowę, jakoby podział był faktem. Należy się zastanowić, czy nie mają podstaw do dzielenia? Czy mają konkretne dowody, że biskupi wyłączają się z Kolegium? Nie ma nikt na to dowodów – sztucznie jednak chce się wywołać takie wrażenie⁷⁷.

Obowiązek przestrzegania przez wszystkich hierarchów zasady jedności i lojalności wobec prymasa Polski metropolita poznański wysuwał na pierwszy plan również w czasie dyskusji 22 czerwca 1966 r. dotyczącej niewydania paszportu kard. Stefanowi Wyszyńskiemu i uniemożliwienia mu wzięcia udziału w obchodach milenijnych w Stanach Zjednoczonych Ameryki i w Kanadzie:

Arcybiskup Baraniak postuluje, by w piśmie tym mocno podkreślić, że nikt inny nie może reprezentować na uroczystościach milenijnych w USA Episkopatu Polski, tylko X. Prymas. Taka jest wola całego Episkopatu⁷⁸.

W kontekście kształtowania stosunków z władzami PRL-u szczególnie istotna była postawa abpa Antoniego Baraniaka wobec wielkich kryzysów społeczno-po-

⁷⁴ AAG, S. Wyszyński, „Pro Memoria 1962”, zapis z 25 XI 1962 r.

⁷⁵ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 42 i n., 51–52.

⁷⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/219, k. 134, Protokół 90. KPEP, Warszawa, 15–16 XII 1965 r.

⁷⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 45, Protokół KGEP, Warszawa, 8 III 1966 r.

⁷⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 60, Protokół KGEP, Warszawa, 8 III 1966 r.

litycznych. Wydarzenia Marca '68 postrzegał przede wszystkim jako wynik walk wewnętrznych frakcji w łonie PZPR-u⁷⁹. Podobnie jak kard. Stefan Wyszyński, ubolewał nad pogorszeniem wizerunku Polski za granicą za sprawą kampanii antysemitkiej:

Pewne koła chcą przyczepić Kościołowi antysemitizm, dlatego Episkopat powinien się wypowiedzieć. Polska nigdy nie była antysemitką⁸⁰.

W znaczący sposób wpłynął na kierunek debaty, w trakcie której rozważano treść przygotowywanego przez Komisję Główną Episkopatu Polski specjalnego komunikatu:

Abp Baraniak uważa, że komunikat tak – ale nie może być w nim ani jednego słowa niedoprecyzowanego. Uważa, że obrona Żydów nie może być eksponowana w komunikacie, bo Żydom się krzywda nie dzieje. Stanowisko arcybiskupa popierają inni. Ks. Prymas uważa, że jeśli autorytatywnie określimy stanowisko [antysemityzmu], powstanie większy krzyk na świecie i to z powołaniem się na Episkopat Polski⁸¹.

Krwawa pacyfikacja buntu stoczniowców i robotników sprzeciwiających się drakońskim podwyżkom cen żywności w grudniu 1970 r. spowodowała, że poznański hierarcha z jeszcze większą surowością oceniał rządy komunistów⁸². W trakcie posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski 29 grudnia 1970 r. bezkompromisowo i jednoznacznie wypowiedział się na temat zmian na szczytach władzy – objęcia funkcji przewodniczącego Rady Państwa PRL przez dotychczasowego premiera Józefa Cyrankiewicza⁸³. Mówił dobitnie o tej sytuacji:

[...] wydaje mi się, że należy pewne sprawy energicznie napiętnować. Tu nie chodzi o akt rewanżu czy zemsty. Trudno jednak pogodzić się z faktem, że zbrodniarz wyższej kategorii (Cyrankiewicz) ma stanąć na czele Rady Państwa. Wprawdzie tłumaczy się w kołach oficjalnych, że Cyrankiewicz musi pozostać na stanowisku ze względu na politykę wobec Niemiec i Zachodniej Europy. Względ jednak na ciągłość polityki stanowi faktyczne ubliżenie ludziom, którzy tej postaci nie mogą znieść. My z takim partnerem nie możemy pertraktować, mimo że jak dotąd reprezentuje Radę Państwa.

Cyrankiewicz jest w Poznaniu wprost znienawidzony. Robotnicy Poznania nie mogą zapomnieć wypowiedzi wygłoszonych podczas wypadków w 1956 r. Nastawienie do Cyrankiewicza jest tak wrogie, że gdyby go dzisiaj wieszano, to uważano by to jedynie za minimalną satysfakcję. Obecnie zaś nowy rozkaz strzelania kładzie go już całkowicie⁸⁴.

⁷⁹ Szerzej na ten temat: E.K. Czaczkowska, *Marzec '68 w dokumentach Episkopatu Polski*, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, red. E.K. Czaczkowska, Warszawa 2018, s. 143-156 (seria: Biskupi w Realiach Komunistycznej Władzy).

⁸⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 41, Protokół KGEP, Warszawa, 19 IV 1968 r.

⁸¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 54, Protokół KGEP, Gniezno, 27 VI 1968 r.

⁸² J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, s. 285.

⁸³ P. Lipiński, *Cyrankiewicz. Wieczny premier*, Wołowiec 2016, s. 233 i n.

⁸⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/25, k. 168, Protokół KGEP, Warszawa, 29 XII 1970 r.

W dalszej części domagał się jasnego i konkretnego stanowiska, nawet za cenę utraty korzyści i przywilejów, jakie mógł uzyskać Kościół w Polsce:

W tej sytuacji zachodzi potrzeba określenia stanowiska Episkopatu, który winien napiętnować krzywdę, jaka spotkała robotników. Nie możemy milczeć również wtedy, gdyby chciano nam zezwalać na budowę nowych kościołów czy gdyby dawano nam inne koncesje. Krew robotników wylana na Wybrzeżu woła o pomstę do nieba. Potrząsanie sakiewką z siedmioma miliardami to nie wszystko. Potrzeba gruntownej zmiany w zasadniczym podejściu do robotnika i jego bytu⁸⁵.

Po objęciu rządów przez ekipę Edwarda Gierka nie uległ złudzeniom, ale realistycznie i trzeźwo postrzegał pozorną normalizację, zapowiedzi przyspieszenia i wzrostu gospodarczego. Proponował również, by ograniczyć kontakty z dygnitarzami komunistycznymi, gdyż w odbiorze społecznym mogły być one postrzegane jako legitymizacja obozu rządzącego. Domagał się również wznowienia prac Komisji Wspólnej⁸⁶. Wobec braku zapowiadanych zmian w relacji państwo – Kościół widział konieczność informowania społeczeństwa, że władze komunistyczne nie wywiązują się ze składanych deklaracji⁸⁷. Na wszystkich płaszczyznach życia religijnego dostrzegał zaostrzenie polityki antykościelnej, przy jednoczesnym doborze przez aparat partyjno-państwowy bardziej subtelnych metod mających na celu ograniczenie praw Kościoła katolickiego i ludzi wierzących⁸⁸. Wręcz negatywnie odnosił się do prób nawiązania relacji między rządem PRL-u a Watykanem, widząc w takich działaniach chęć rozwiązania najbardziej nabrzmiałych problemów poza samym Episkopatem. Dlatego 13 grudnia 1973 r. na forum Rady Głównej Episkopatu Polski abp Antoni Baraniak przekonywał, że najpierw winna być uregulowana osobowość publicznoprawna Kościoła, a samo ustanowienie w Polsce przedstawiciela Stolicy Apostolskiej nie przyniesie nic dobrego. Powołał się przy tym na *casus* komunistycznej Kuby, gdzie nuncjusz apostolski wszedł w bliskie relacje z Fidelem Castro⁸⁹. W podobnym tonie wypowiedział się w styczniu 1975 r. na zebraniu z księżmi archidiecezji poznańskiej:

Episkopat stoi na stanowisku, iż przede wszystkim powinna nastąpić normalizacja w kraju pomiędzy rządem a episkopatem, a później w drugim etapie normalizacja w kraju między PRL a Watykanem. [...] Rząd chce normalizacji, ale komunistycznej, poza episkopatem. Bez normalizacji w kraju, nie będzie normalizacji instytucjonalnej z Watykanem⁹⁰.

Do wątku rozmów abpa Luigiego Poggi z władzami PRL wrócił ponownie podczas posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski 9 kwietnia 1975 roku:

⁸⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/25, k. 168-169, Protokół KGEP, Warszawa, 29 XII 1970 r.

⁸⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/26, k. 77, Protokół KGEP, Warszawa, 19 IV 1971 r.

⁸⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/26, k. 148, Protokół KGEP, Warszawa, 7 VI 1971 r.

⁸⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/27, k. 134, Protokół KGEP, Warszawa, 4 V 1972 r.

⁸⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/28, k. 95, Protokół KGEP, Warszawa, 13 XII 1973 r.

⁹⁰ A. Dudek, R. Gruz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, dz. cyt., s. 308.

[...] mówiąc o odwiedzinach Arcybiskupa Poggi w Poznaniu nakreślił zblizony obraz zetknięcia się gościa z twardą naszą rzeczywistością. Najwięcej prawdy dowiedział się w spotkaniu z poradnictwem rodzin. Był urzeczony ich działalnością, ale i zaskoczony szczerością. Powiedziano mu, że jego wizyta i rozmowy z rządem wzbudzają w społeczeństwie obawy, by nie dał się oszukać. Partia bowiem symuluje, że jego obecność jest już normalizacją⁹¹.

Metropolita poznański odważnie wypowiadał się na tematy z pogranicza polityki zagranicznej i stosunków międzynarodowych. I tak w sierpniu 1974 r. – w kontekście oceny *Ostpolitik* Watykanu oraz przemian zachodzących w społeczeństwach Europy Zachodniej – zwracał uwagę na los diaspory katolickiej na terenach dawnych Kresów Wschodnich, utraconych w 1945 r. na rzecz Związku Sowieckiego:

Abp Baraniak stwierdził, że podnoszą się krytyczne głosy przeciwko papieżowi Janowi XXIII, co odbija się ujemnie na jego procesie beatyfikacyjnym. Jego stosunek do Rosji uważają za wielką pomyłkę. Uważają, że jego otwarcie na Wschód doprowadziło do tych kontestacji lewicujących na Zachodzie. Obowiązkiem więc naszym jest mówić Ojcu Świętemu [Pawłowi VI – M. B.] otwarcie o tragedii Kościoła katolickiego w Rosji (w bloku), bo mamy tego realny obraz. Sytuacja Kościoła na Wschodzie z każdym dniem niemal jest gorsza – Lwów, Wilno, Białoruś – ginie tu generacja, która ratowała dotąd pewne wartości katolickie i polskie⁹².

3.3. Wkład w posoborową reformę statusu prawnego Konferencji Episkopatu Polski

Nauczanie soborowe zawarte w Dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* stało się inspiracją do opracowywania *Statutu Konferencji Episkopatu Polski*. W marcu 1966 r. kard. Stefan Wyszyński wyraził opinię o konieczności powołania w tym celu Komisji Statutowej⁹³. Początkowo jednak członkowie Komisji Głównej uważali, że nadesłany przez Sekretariat Stanu dokument wzorcowy nie może być zaadaptowany do polskich warunków, gdyż nie uwzględnia specyficznej sytuacji, w jakiej znajduje się Kościół w Polsce. Komisja Główna zleciła jednak metropolicie poznańskiemu przygotowanie pisma do Stolicy Apostolskiej jako odpowiedź na postulat opracowania i przesłanie statutu⁹⁴. Powierzenie abpowi Antoniemu Baraniakowi zadania przygotowania projektu statutu nie było przypadkowe i choć opierało się na rekomendacji prymasa Polski, to przede wszystkim zadecydowały o tym predyspozycje i umiejętności hierarchy (biegła znajomość języka łacińskiego oraz prawa kanonicznego). *Modo preliminaris* projektu statutu abp Antoni Baraniak przedstawił już podczas

⁹¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/30, k. 36, Protokół KGEP, Warszawa, 9 IV 1975 r.

⁹² AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/29, k. 117, Protokół KGEP, Jasna Góra, 16 VIII 1974 r.

⁹³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 37, Protokół KGEP, Warszawa, 8 III 1966 r.

⁹⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 85, Protokół KGEP, Warszawa, 3 X 1966 r.

posiedzenia Komisji Głównej 18 listopada 1966 roku⁹⁵. W trakcie kolejnych obrad hierarcha przeczytał przygotowany przez siebie projekt, omówił trudności, wątpliwości oraz kontrowersyjne elementy przesłanego z Watykanu archetypu. Po dyskusji członkowie Komisji Głównej zgłosili umiarkowane poprawki, które miały zostać uwzględnione w nowej przeredagowanej wersji⁹⁶. Podczas kolejnych posiedzeń Komisji Głównej do projektu statutu nanoszono poprawki, a następnie został on przetłumaczony przez abpa Antoniego Baraniaka na język łaciński⁹⁷. Dokument został przesłany do Stolicy Apostolskiej i zatwierdzony. Sugestie niewielkich poprawek kard. Stefan Wyszyński zgodził się przyjąć, jednak dopiero po akceptacji całej Konferencji Episkopatu Polski⁹⁸.

Ostatecznie pierwszy *Statut Konferencji Episkopatu Polski* uchwalony został 13 lutego 1969 roku⁹⁹, a zatwierdzony – dekretem watykańskiej Kongregacji do spraw Biskupów – 15 marca 1969 roku¹⁰⁰. Dokument ogłoszony w języku łacińskim składał się ze wstępu, zakończenia oraz 38 punktów w numeracji ciągłej, podzielonych na sześć części odpowiadających rozdziałom¹⁰¹. Formalnie sankcjonował wyjątkową pozycję prawną prymasa Polski jako przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski oraz potwierdzał jego przywództwo w Kościele katolickim w Polsce; systematyzował działalność poszczególnych organów Konferencji Episkopatu Polski oraz jej komisji specjalistycznych. Uporządkowanie kwestii statutowych pozwoliło na sprawniejszą działalność episkopatu oraz doprecyzowanie niejasności w sposobie jego funkcjonowania, częściowo spowodowanych przez brak stosownych regulacji.

IV. UDZIAŁ W PRACACH KOMISJI SPECJALISTYCZNYCH EPISKOPATU POLSKI

4.1. Przewodniczący Komisji Soborowej/Komisji do spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II (1959–1977)

Arcybiskup Antoni Baraniak kierował jedną z najważniejszych komisji specjalistycznych Episkopatu Polski – Komisją Soborową. Ciało to powstało dość wcześnie, bo już 15 kwietnia 1959 roku. Tego dnia – na wniosek Komisji Głównej

⁹⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21, k. 92, Protokół KGEP, Warszawa, 18 XI 1966 r.

⁹⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 4, Protokół KGEP, Warszawa, 14 II 1967 r.

⁹⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22, k. 12, Protokół KGEP, Warszawa, 11 IV 1967 r.

⁹⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23, k. 75, Protokół KGEP, Warszawa, 14 XII 1968 r.

⁹⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/242, k. 26, Protokół 113. KPEP, Warszawa, 12-13 II 1969 r.

¹⁰⁰ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, dz. cyt., s. 123.

¹⁰¹ Archiwum Konferencji Episkopatu Polski, dokument łaciński: *Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae, Varsaviae, die 13 februarii Anno 1969*; zob. też: J. Dyduch, *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, dz. cyt., s. 5.

Episkopatu Polski – podczas 55. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski powołano jej skład¹⁰². Przewodniczącym został metropolita poznański, co było zapewne dowodem olbrzymiego zaufania, jakim darzył go kard. Stefan Wyszyński. Komisja Soborowa miała bowiem przygotować duchowo i merytorycznie nie tylko polskich hierarchów, ale cały Kościół w Polsce do XXI soboru powszechnego. Objęcie tej funkcji przez abpa Antoniego Baraniaka wiązało się ponadto z faktem, że dostojnik – jak już o tym pisaliśmy – biegle znał język łaciński oraz włoski, miał doskonałe kontakty w dykasteriach watykańskich oraz mógł się wylegitymować wieloletnią praktyką w centralnych instytucjach Stolicy Apostolskiej. Relacje, wysokie notowania w środowiskach kościelnych Rzymu i gruntowne wykształcenie mogły być szczególnie przydatne chociażby z uwagi na międzynarodowy wymiar przygotowań do Soboru i globalny charakter samego wydarzenia. Na szczególne podkreślenie zasługuje też, że polska Komisja Soborowa została utworzona ponad miesiąc przed ustanowieniem w Watykanie Komisji Przedprzepracowanej Soboru Watykańskiego II¹⁰³.

W skład Komisji Soborowej – poza abpem Antonim Baraniakiem – weszli początkowo: bp Michał Klepacz, bp Piotr Kałwa, bp Ignacy Świrski, bp Andrzej Wronka, bp Jan Jaroszewicz¹⁰⁴. Natomiast według stanu na 15 marca 1962 r. w skład Komisji wchodził: abp Antoni Baraniak (przewodniczący), bp Michał Klepacz, bp Piotr Kałwa, bp Ignacy Świrski, bp Andrzej Wronka, bp Jan Jaroszewicz oraz bp Lech Kaczmarek¹⁰⁵. Po zakończeniu II sesji soborowej, która obradowała jesienią 1963 r., doszło do rozszerzenia gremium poprzez włączenie kolejnych hierarchów: abpa Bolesława Kominka, bpa Kazimierza Józefa Kowalskiego, bpa Karola Wojtyły, bpa Józefa Drzazgi, ks. Wincentego Granata i o. Bernarda Przybylskiego OP¹⁰⁶. Już w okresie posoborowym, w roku 1967, oprócz przewodniczącego, abpa Antoniego Baraniaka, pozostałymi członkami byli: kard. Karol Wojtyła, abp Bolesław Kominek, bp Piotr Kałwa, bp Jan Jaroszewicz, bp Lech Kaczmarek, bp Józef Drzazga, ks. Wincenty Granat i o. Bernard Przybylski OP¹⁰⁷. Dane z 1970 r. informują nas natomiast, że w skład Komisji Soborowej – poza przewodniczącym – wchodził: o. Bernard Przybylski OP (sekretarz), bp Jan Jaroszewicz, bp Józef Drzazga, bp Lech Kaczmarek, bp Jerzy Stroba, bp Julian

¹⁰² AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/184, k. 125, Protokół 55. KPEP, Warszawa, 15 IV 1959 r.

¹⁰³ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, dz. cyt., s. 130.

¹⁰⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/184, k. 125, Protokół 55. KPEP, Warszawa, 15 IV 1959 r.

¹⁰⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/200, k. 122, Komisje uzupełnione, 15 III 1962 r.

¹⁰⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/208, k. 55, Protokół 79. KPEP, Warszawa, 18 XII 1963 r.

¹⁰⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/233, k. 18, Komisje Konferencji Episkopatu Polski na dzień 1 IX 1967 r.

Wojtkowski, ks. Wincenty Granat, ks. Czesław Domin, ks. Wacław Hipsz¹⁰⁸. Komisja Soborowa zakończyła w praktyce swą działalność wraz ze śmiercią pasterza Kościoła poznańskiego. Podczas posiedzenia 161. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 15 grudnia 1977 r. powzięto uchwałę o jej zawieszeniu¹⁰⁹.

Analiza *Protokołów Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski* oraz *Protokołów Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski* pozwala na sformułowanie celów, jakie stawiała sobie Komisja Soborowa. Wskazać należy sześć najważniejszych: 1) animowanie ogólnopolskich programów duszpasterskich zawierających elementy przygotowania pastoralnego do Soboru Watykańskiego II (m.in. „Czuwań Soborowych”); 2) koordynację i porządkowanie przygotowań do poszczególnych sesji soborowych, w szczególności redakcję schematów soborowych; 3) ogólne nadzorowanie prac studyjnych nad dokumentami soborowymi, w tym wydanie ich edycji polskiej oraz komentarzy; 4) starania o tworzenie literatury popularyzującej i przybliżającej dorobek Soboru, a także powstawanie różnorodnych pomocy duszpasterskich; 5) wyznaczanie głównych kierunków odnowy posoborowej, ich dostosowanie do możliwości i potrzeb duszpasterskich Kościoła katolickiego w Polsce oraz koordynowanie współdziałania w tym wymiarze poszczególnych komisji Episkopatu; 6) formułowanie postulatów związanych z wdrażaniem reform posoborowych w Kościele powszechnym, w tym odnoszących się do problematyki poruszanej na synodach biskupów.

Jak już stwierdzono, podstawowym zadaniem Komisji Soborowej było wszechstronne przygotowanie duchowe, formacyjne oraz intelektualne duchowieństwa, osób konsekrowanych i świeckich do Soboru. Dlatego już 12 maja 1959 r. w Poznaniu odbyło się pierwsze posiedzenie komisji, podczas którego próbowano zdefiniować podstawowe problemy soborowe oraz dyskutowano na temat wkładu Episkopatu Polski w przyszłe prace Soboru Watykańskiego II. Na tym wstępnym etapie przygotowań do Soboru podkreślić trzeba kilka ważnych inicjatyw Komisji Soborowej¹¹⁰. Z kolei podczas 56. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 17 czerwca 1959 r. abp Antoni Baraniak referował wyniki pierwszych prac Komisji Soborowej. Zaakceptowane zostały wówczas gotowy list pasterski do wiernych oraz propozycja przygotowania wspólnego listu biskupów polskich do Jana XXIII w sprawie Soboru. Zdecydowano, że list do papieża będzie przygotowany na wrześniowe posiedzenie Episkopatu Polski i podpiszą go wszyscy

¹⁰⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247, k. 32, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r.

¹⁰⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/290, k. 68, Protokół 161. KPEP, Warszawa, 14-15 XII 1977 r.

¹¹⁰ M. Przybysz, M. Saran, *Pasterz cierpliwego dialogu. Biskup Michał Klepacz w polskiej delegacji na Sobór Watykański II*, w: *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 164-165.

hierarchowie. Komisja Soborowa miała ponadto zebrać materiał przygotowawczy, tak by nie czekając na wezwanie organów soborowych, móc zgłosić postulaty¹¹¹.

Formą przygotowania do głębokiego duchowego przeżycia obrad soborowych były Maryjne czuwania modlitewne, ujęte w ramy czteroletniego programu duszpasterskiego – tzw. „Czuwania Soborowe”¹¹². Jak pokazało doświadczenie I sesji soborowej z jesieni 1962 r., ostatecznie program „Czuwań Soborowych” objął aż cztery odsłony, które odpowiadały czterem kolejnym sesjom Soboru Watykańskiego II. W 1962 r. – w czasie trwania I sesji soborowej – były to „Czuwania Soborowe z Maryją Jasnogórką”. W 1963 r. – w okresie obrad II sesji soborowej – realizowano „Soborowy Czyn Dobroci”. W 1964 r. – podczas III sesji soborowej – zaproponowano, by programowi duszpasterskiemu przyświecało hasło: „Zwycięstwo nad sobą na rzecz Soboru”. W 1965 r. – w trakcie IV sesji soborowej – temat czuwań brzmiał: „Oddanie w macierzyńską niewolę Maryi, Matce Kościoła, za wolność Kościoła”. Każdej z akcji soborowych towarzyszyły konkretne znaki – symbole duchowej aktywności i przemiany. W czasie I sesji była to świeca. Podczas II sesji – „Parafialna księga Soborowych Czynów Dobroci” oraz hostia i świeca, które używane były podczas nabożeństwa „Soborowej Wieczerzy Pańskiej”. W trakcie III sesji wiernym towarzyszyły krzyż i różańce. Jako znak IV sesji wybrano „Księgę świętego niewolnictwa” oraz kopię obrazu Matki Bożej Częstochowskiej z aktem oddania rodziny w niewolę i błogosławieństwem prymasa¹¹³.

Znaczącym wydarzeniem intelektualnym – przygotowującym Kościół w Polsce do obrad Soboru Watykańskiego II – było zorganizowanie na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim specjalnej konferencji poświęconej planowanemu Soborowi. Obradowała ona w dniach 23-25 sierpnia 1961 roku. Pierwszego dnia, po przemówieniu rektora KUL ks. prof. Mariana Rechowicza oraz zagajeniu kard. Stefana Wyszyńskiego, wysłuchano odczytów: bpa Jana Jaroszewicza, członka Komisji Soborowej (*Idea Soboru Powszechnego*), bpa Wincentego Urbana (*Między I a II Soborem Watykańskim*), ks. Andrzeja Bardeckiego (*Przygotowania do II Soboru Watykańskiego*). Drugiego dnia występowali: ks. prof. Wincenty Granat (*Eklezjologia współczesna*), bp Bolesław Kominek (*Laikat w Kościele*), bp Julian Groblicki (*Sprawy duszpasterskie*). Trzeci dzień wypełniły referaty: o. Franciszka Małaczyńskiego OSB (*Reformy liturgiczne*) i ks. prof. Mariana Rechowicza (*Sprawa jedności chrześcijan*)¹¹⁴. W wykładach uczestniczyło około 600 księży z całej Polski. Jedną z konsekwencji lubelskiego sympozjum było zgłoszenie przez duchownych przewodniczącemu Komisji Soborowej postulatu przeprowa-

¹¹¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/185, k. 142, Protokół 56. KPEP, Warszawa, 17 VI 1959 r.

¹¹² A. Smagacz, *Czuwania soborowe formą duchowej obecności Kościoła Polskiego na Soborze Watykańskim II*, „Resovia Sacra” 21(2014), s. 387-411.

¹¹³ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, dz. cyt., s. 135-137.

¹¹⁴ AAW, SPP, Watykan, sygn. II 17/322, k. 93-94, Program wykładów, KUL, 23-25 VIII 1961 r.

dzenia wśród wszystkich księży ankiety na temat: „Czego duchowieństwo polskie oczekuje od przyszłego Soboru?”. Podczas obradującej w dniach 15-16 listopada 1961 r. 69. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski abp Antoni Baraniak przedstawił list w tej sprawie wszystkim biskupom ordynariuszom¹¹⁵. Ostatecznie przyjęto – jako projekt Komisji Soborowej – *List do wiernych o modlitwie w intencji Soboru* oraz *Ankieta do duchowieństwa o pracach i tematyce soborowej*¹¹⁶.

W trakcie samych obrad Soboru Watykańskiego II abp Antoni Baraniak należał do wąskiej grupy dziesięciu polskich biskupów, którym dane było uczestniczyć we wszystkich czterech sesjach Soboru¹¹⁷. Już na początku I sesji – 16 października 1962 r. – został wybrany na członka Komisji do spraw Kościołów Wschodnich¹¹⁸. Było to znaczące wyróżnienie metropolity poznańskiego oraz podkreślenie jego kompetencji, wszak tylko siedmiu polskich dostojników weszło w skład komisji lub centralnych organów soborowych (kard. Stefan Wyszyński, abp Antoni Baraniak, abp Bolesław Kominek, bp Herbert Bednorz, bp Michał Klepacz, bp Franciszek Jop, bp Edmund Nowicki)¹¹⁹. Komisji do spraw Kościołów Wschodnich przewodniczył sam kard. Amleto Giovanni Cicognani, jedna z najbardziej wpływowych osobistości watykańskich, w latach 1961–1969 sekretarz stanu Stolicy Apostolskiej. Kardynał chociażby z rozmów, jakie prowadzone były podczas pobytów polskich hierarchów w Rzymie, znał doskonale abpa Antoniego Baraniaka. Na kartach *Pro memoria* prymas zanotował:

Arc[y]b[isku]p Baraniak, po powrocie z Komisji Orientalnej, informuje o wrażeniach swoich. Przewodniczy Kard. Cicognani. Charakteryzuje cel schematu – dać znak sympatii dla Kościołów wschodnich. Jest to instrukcja dla katolików, jakimi środkami pracować nad zbliżeniem oddzielonych. Wszyscy Ukraińcy prosili, by Kardynał polski poparł schemat. – Arc[y]b[isku]p Baraniak przygotowuje krótkie przemówienie, które wygłosi w Auli Soborowej¹²⁰.

Głównym celem, jaki postawiono przed Komisją do spraw Kościołów Wschodnich, było opracowanie schematu *O Katolickich Kościołach wschodnich*, choć współuczestniczyła ona również w pracach nad schematami *O jedności*

¹¹⁵ AAW, SPP, Protokoły KPEP, sygn. II, k. 153, Protokół 69. KPEP, Warszawa, 15-16 XI 1961 r.

¹¹⁶ Ankieta zawierała dwadzieścia pytań odnoszących się do liturgii, katechizacji, duszpaństwa, ewangelizacji przez media, stałego diakonatu, współpracy pomiędzy duchowieństwem a świeckimi. Badanie ankietowe miało dość dowolny charakter, gdyż w zależności od diecezji realizowano je w różny sposób.

¹¹⁷ J. Wąsowicz, *Udział metropolity poznańskiego arcybiskupa Antoniego Baraniaka SDB w obradach Soboru Watykańskiego II*, w: *Studia Soborowe*, t. 1: *Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2013, s. 211; M. Białkowski, *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Toruń 2016, s. 49; M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, dz. cyt., s. 196-197.

¹¹⁸ *Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Polski, Ojciec Soboru Watykańskiego II (1962–1965). Wybór dokumentów*, oprac. S. Wilk, A. Wójcik, Lublin 2013, s. 28.

¹¹⁹ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, dz. cyt., s. 216.

¹²⁰ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1962”, zapis z dnia 27 XI 1962 r.

chrześcijan oraz *O ekumenizmie*. Finalnie więc największy wkład wniosła w przygotowanie Dekretu o Katolickich Kościołach wschodnich *Orientalium Ecclesiarum*, który został uchwalony przez ojców soborowych 21 listopada 1964 roku¹²¹.

Znaczną część czasu zajmowały ojcom soborowym same obrady w bazylice watykańskiej. Przewodniczący Komisji Soborowej Episkopatu Polski należał do najaktywniejszych polskich ojców soborowych¹²². Wygłosił siedem przemówień (częściej występowali: kard. Stefan Wyszyński – 10 razy; bp Michał Klepacz – 9 razy; bp/abp Karol Wojtyła – 8 razy)¹²³. Poruszał w nich najbardziej aktualne i żywotne problemy współczesnego Kościoła. Hierarcha zabrał głos w dyskusji nad schematem *O liturgii* (12 listopada 1962 r.); schematem *O Kościele* (25 października 1963 r.); schematem *O ekumenizmie* (27 listopada 1963 r.); schematem *O duszpasterskich obowiązkach biskupów* (22 września 1964 r.); schematem *O zakonach* (12 listopada 1964 r.); schematem *O wolności religijnej* (17 września 1965 r.) oraz schematem *O Kościele w świecie współczesnym* (5 października 1965 r.)¹²⁴. Z upoważnienia Episkopatu Polski odpowiadał – wraz z bpem Franciszkiem Jopem i bpem Zdzisławem Golińskim – za kontakty z hierarchami włoskimi¹²⁵.

Szczególną rolę Komisja Soborowa odegrała w okresie pomiędzy poszczególnymi sesjami soborowymi. Podczas posiedzenia 79. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – zwołanego wkrótce po zakończeniu II sesji soborowej – abp Antoni Baraniak informował o utworzeniu trzynastu podkomisji, które miały opracowywać poszczególne schematy. Zespoły składały się z jednego do trzech biskupów, przeważnie członków Komisji Soborowej¹²⁶. Natomiast podczas kolejnego posiedzenia Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski dostojnik informował, że składy utworzonych przez Komisję Soborową podkomisji zostały 5 lutego 1964 r. uzupełnione. Poprawki schematów soborowych należało, po uzgodnieniu z członkami poszczególnych podkomisji, nadesłać w dwóch egzemplarzach w języku łacińskim na ręce arcybiskupa¹²⁷. Również po zakończeniu III sesji – w grudniu 1964 r. – abp Antoni Baraniak archiwizował wygłoszone przez pol-

¹²¹ A.A. De Ville, *Orientalium Ecclesiarum*, w: *The Reception of Vatican II*, ed. M.L. Lamb, M. Levering, New York 2017, s. 324-346.

¹²² Ilościową i jakościową analizę udziału w obradach oraz aktywności wszystkich polskich ojców soborowych zawierają artykuły: M. Białkowski, *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II, Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Nasza Przeszłość”, 132(2019), s. 269-315; tenże, *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II, Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Studia Pelplińskie”, 53(2019), s. 33-73.

¹²³ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, dz. cyt., s. 203-204.

¹²⁴ B. Bejze, *Kronika Soboru Watykańskiego II*, Częstochowa 2000, s. 102-111.

¹²⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/206, k. 6, Protokół 77. KPEP, Warszawa, 10 VI 1963 r.

¹²⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/208, k. 55, Protokół 79. KPEP, Warszawa, 18-19 XII 1963 r.

¹²⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/209, k. 67, Protokół 80. KPEP, Warszawa, 6-7 II 1964 r.

skich hierarchów wystąpienia oraz koordynował kompletowanie sprawozdań dotyczących poszczególnych schematów soborowych. Z jedenastu przygotowanych wówczas opracowań aż pięć było autorstwa członków Komisji Soborowej¹²⁸. Jej przewodniczący przygotował dwa referaty. Pierwszy dotyczył schematu *O dostosowanej odnowie życia zakonnego*, drugi zaś – schematu *O Katolickich Kościołach wschodnich*¹²⁹.

Arcybiskup Antoni Baraniak – jako przewodniczący Komisji Soborowej Episkopatu Polski – postrzegał swoją działalność jako szczególną misję. Dlatego na każdym etapie prac nad kolejnymi projektami schematów bardzo dbał o precyzję ich treści i troszczył się, by nie ulegały modnej wśród niektórych zachodnioeuropejskich ojców soborowych koniunkturalności, ale obiektywnie wyrażały stan zagrożeń katolicyzmu. Wiosną 1965 r., gdy przygotowywano jedną z ostatnich wersji schematu *O wolności religijnej*, kard. Stefan Wyszyński w ten sposób opisywał działania metropolity poznańskiego:

Punkt „Komisja Soborowa” – B[isku]p Dąbrowski mówi o swoich impresjach ze spotkania z Ojcem św. Arc[ys]b[isku]p Baraniak omawia plan prac Komisji Soborowej w Polsce. Arc[ys]b[isku]p przygotowuje na Komisję Soborową projekt zastrzeżeń do sch[ematu] De libertate religiosa¹³⁰.

Do kwestii tych arcybiskup powrócił również podczas samych obrad soborowych, m.in. kiedy debatowano nad schematem *O Kościele w świecie współczesnym*:

[...] poruszył zagadnienie współpracy katolików z rządami ateistycznymi i totalistycznymi, które też się powołują na to, że omnis potestas a Deo, zaś władzy swej i owoców współpracy używają do ateizacji społeczeństwa¹³¹.

Arcybiskup Antoni Baraniak zwrócił więc uwagę na konieczność doprecyzowania norm i reguł, wedle których mają postępować i żyć katolicy mieszkający w państwach opartych na teoriach ateistycznych. Warto dodać, że wystąpienie zostało przedstawione w nieprzychylnym świetle przez prasę reżimową w kraju, a hierarsze zarzucono odcinanie się od polskich doświadczeń oraz brak zrozumienia procesów dziejowych¹³².

Przewodniczący Komisji Soborowej Episkopatu Polski dość krytycznie ocenił dalekie od polskich realiów posoborowe rozszerezenie części środowisk katolików świeckich oraz wyrażane przez nich sympatie dla reform w Kościołach holenderskim, niemieckim czy francuskim. Dlatego opublikowany na łamach „Tygodnika Powszechnego” wywiad z kard. Léonem-Josephem Suenensem na

¹²⁸ AAW, SPP, Watykan, sygn. II 17/300, k. 3, Sesja sprawozdawcza Episkopatu Polski z III sesji Soboru Watykańskiego II (14 IX – 21 XI 1964), Warszawa, 17 XII 1964 r.

¹²⁹ AAW, SPP, Watykan, sygn. II 17/300, k. 5-11, 13-19, Sesja sprawozdawcza Episkopatu Polski z III sesji Soboru Watykańskiego II (14 IX – 21 XI 1964), Warszawa, 17 XII 1964 r.

¹³⁰ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1965”, zapis z dnia 9 IV 1965 r.

¹³¹ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1965”, zapis z dnia 5 X 1965 r.

¹³² P. Rutkowski, *Polscy biskupi jako ojcowie Soboru Watykańskiego II*, Warszawa 2014, s. 271-273.

temat realizacji uchwał Soboru Watykańskiego II otrzymał surową ocenę samego hierarchy i został uznany przez biskupów zebranych na posiedzeniu Komisji Głównej 19 czerwca 1969 r. jako szkodliwy dla Kościoła w Polsce¹³³.

Jesienią 1970 r. – podczas 121. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – abp Antoni Baraniak analizował stan odnowy posoborowej z perspektywy pięciu lat od zamknięcia Vaticanum II.

Omówił również kierunki zadań, jakie aktualnie wyłaniają się przed Komisją, a mianowicie troska o popularyzowanie autentycznej nauki Soboru, właściwe rozeznanie i ocena dotychczasowego dorobku soborowego w Polsce oraz należne wskazywanie dalszych etapów odnowy soborowej w polskiej rzeczywistości kościelnej, troska o rejestrację szeroko pojętej dokumentacji soborowej, kontakty z zagranicznymi ośrodkami, a zwłaszcza rzymskimi itp.¹³⁴

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. Komisja Soborowa zmieniła nazwę na Komisja do spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II, co miało zapewne odzwierciedlać charakter podejmowanych wówczas prac, związanych już nie z samym Soborem Watykańskim II, ale z praktycznym wymiarem jego recepcji. Dlatego m.in. komisja zabierała głos w sprawie sugestii związanych z zagadnieniami zgłaszanymi na obrady II Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów w 1971 roku. W dokumencie sporządzonym w maju 1971 r. abp Antoni Baraniak podnosił dwie kwestie¹³⁵. Pierwsza dotyczyła przygotowania listu pasterskiego skierowanego do kapłanów i wiernych, który wyjaśniałby cele Synodu Biskupów poświęconego kapłaństwu. Hierarcha proponował, by dokument taki naszkicował bp Bohdan Bejze, sufragan łódzki¹³⁶. Druga sugestia odnosiła się do powołania zespołu ekspertów, który śledziłby odgłosy prasy, zbierał materiały, a ostatecznie przygotował publikację po zakończeniu obrad synodalnych. Tę pracę mógł – według przewodniczącego Komisji do spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II – wykonać Instytut Tomistyczny w Warszawie kierowany przez o. Bernarda Przybylskiego OP¹³⁷.

Innym aktualnym wówczas zagadnieniem była popularyzacja nauczania soborowego. Problem dostępu do spuścizny Soboru Watykańskiego II wiązał się przede wszystkim ze skromną liczbą prac naukowych, ubogą ofertą książek popularnonaukowych oraz brakiem literatury zagranicznej. Dlatego omawiając – 13 września 1973 r., podczas 138. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – prace komisji, abp Antoni Baraniak

¹³³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/24, k. 49-50, Protokół RGEP, Warszawa, 19 VI 1969 r.

¹³⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/250, k. 40, Protokół 121. KPEP, Warszawa, 3-4 IX 1970 r.

¹³⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/255, k. 8-9, Pismo arcybiskupa Antoniego Baraniaka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Poznań, 8 V 1971 r.

¹³⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/255, k. 10-11, Sugestie Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II dla Konferencji Episkopatu Polski, Poznań, 8 V 1971 r.

¹³⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/255, k. 11-12, Sugestie Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II dla Konferencji Episkopatu Polski, Poznań, 8 V 1971 r.

[...] wspominał, iż wielu powołuje się dziś na dorobek Soboru Watykańskiego II, ale w gruncie rzeczy jest on znany zbyt ogólnie. Jedną z przyczyn tego stanu – to brak publikacji, która całą naukę Soboru przybliżałaby szerokim kręgom duchowieństwa i wiernych. Referent [arcybiskup Antoni Baraniak – M.B.] wyliczył dotychczasowy dorobek literacki i naukowy, poświęcony Soborowi, jak seria *W nurcie zagadnień posoborowych* wydawana pod kierunkiem Bpa Bejze, praca Kard. Wojtyły *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, publikacje w „Ateneum Kapłańskim”, opracowania dokumentów przez ośrodek krakowski itp., ale odczuwa się brak publikacji popularnej. Pragnąc zaradzić temu brakowi, Komisja przygotowuje popularny wykład całości nauki Soborowej w formie katechizmu. Chodzić w nim będzie o wydobycie z dokumentów soborowych zasadniczych treści i ułożenie ich logicznie¹³⁸.

Wyrażony przez hierarchę postulat był z jednej strony odpowiedzią na konkretną potrzebę Kościoła w Polsce, z drugiej wpisywał się w nurt posoborowej refleksji katechizmowej. Zauważyć można, że właśnie w tym czasie – w kolejnych latach po zakończeniu Soboru Watykańskiego II – ukazało się bardzo wiele katechizmów narodowych. Ogniskowały się one wokół specyfiki danego kraju czy obszaru kulturowego, a więc siłą rzeczy były zawężone. I tak w 1966 r. opublikowany został katechizm holenderski, w 1981 r. – włoski, w 1985 r. – niemiecki, w 1986 r. – hiszpański, w 1987 r. – belgijski, a w 1991 r. – francuski.

W 1975 r. w Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu ukazała się praca *Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)*. Jej redaktorem, a zarazem twórcą koncepcji strukturalnej był – wspomniany już – o. Bernard Przybylski OP. Książka składała się z trzech części: I. Kościół pogłębia świadomość siebie samego; II. Kościół w odnowie; III. Kościół w dialogu¹³⁹. Zamieszczając w przedmowie ogólną charakterystykę publikacji, abp Antoni Baraniak podkreślał:

W trakcie pracy [nad książką – M.B.] ukazały się jakby dwa nurty soborowej myśli, ściśle ze sobą złączone: jeden ideowy i doktrynalny, a drugi praktyczny i normatywny. Pragnąc te dwa nurty zachować, wysunięto projekt opracowania dzieła, które dawałoby w zarysie wykład całej nauki Soboru, zebranej ze wszystkich dokumentów i ułożonej według idei naczelnych oraz wiodących. Dzieło winna cechować wierność wobec myśli Soboru. Sobór sam ma przemówić w nim swoją autentyczną prawdą i swoim duchem¹⁴⁰.

Od połowy lat siedemdziesiątych XX w. widoczne jest zmniejszenie aktywności Komisji do spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II oraz jej przewodniczącego. Pewnym wyjaśnieniem był na pewno stan zdrowia arcybiskupa metropolity poznańskiego, którego siły coraz bardziej słabły w związku z kolejnymi chorobami i powikłaniami¹⁴¹. Nie można jednak zapomnieć, że w przypadku komisji specjalistycznych Episkopatu Polski pogłębiał się proces podziału ich kompetencji oraz zadań dotyczących odnowy posoborowej. I tak odcinek reform

¹³⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/267, k. 42, Protokół 138. KPEP, Warszawa, 13-14 IX 1973 r.

¹³⁹ *Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)*, Poznań 1975, s. 144.

¹⁴⁰ A. Baraniak, *Przedmowa*, w: *Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)*, dz. cyt., s. 7.

¹⁴¹ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 61-63.

liturgicznych realizowała Komisja Liturgiczna, a nowymi zadaniami świeckich w Kościele zajmowała się coraz prężniej działająca Komisja Apostolstwa Świeckich, powołana do życia z inicjatywy kard. Karola Wojtyły i przez niego kierowana.

4.2. Członek Komisji Wydawnictw Katolickich (1959–1965)

Arcybiskup Antoni Baraniak był członkiem Komisji Wydawnictw Katolickich Episkopatu Polski. Komisja ta powołana została do życia podczas 44. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 14 lutego 1957 roku¹⁴². W jej skład weszli: bp Edmund Nowicki (przewodniczący), bp Herbert Bednorz, ks. Czesław Piotrowski, ks. Roman Len SAC¹⁴³. Natomiast w marcu 1962 r. tworzyli ją: bp Edmund Nowicki (przewodniczący), abp Antoni Baraniak, bp Wacław Wycisk, ks. Czesław Piotrowski, ks. Roman Len SAC, ks. Marian Wolniewicz oraz zbiorczo wydawcy katolicy. Dodajmy, że w latach 1955–1957 w Polsce istniało dziewiętnaście uznanych przez Episkopat wydawnictw katolickich, realizujących konkretne plany wydawnicze. Spośród nich aż trzy miały siedzibę w Poznaniu. Były to: Księgarnia św. Wojciecha, Wydawnictwo Pallottinum oraz Wydawnictwo Seminarium Zagranicznego Chrystusowców¹⁴⁴. Być może właśnie taka „geografia wydawnictw” oraz świadomość ogromnego wysiłku wydawniczego, jaki wiązano z zapowiadany reformami soborowymi, spowodowały, że już dziewięć dni po utworzeniu Komisji Soborowej oraz powołaniu abpa Antoniego Baraniaka na jej przewodniczącego wszedł on również w skład Komisji Wydawnictw Katolickich. Ponadto z protokołu posiedzenia Komisji Wydawnictw Katolickich w dniu 24 kwietnia 1959 r. możemy odczytać, że na miejsce obrad wybrano pałac arcybiskupi w Poznaniu¹⁴⁵. Dodatkową argumentację dla decyzji o uzupełnieniu Komisji przez metropolitę poznańskiego odnajdujemy w protokole z posiedzenia, które miało miejsce w Wydawnictwie Pallottinum 30 sierpnia 1959 r. Podjęto wówczas rozmowy na temat publikacji dotyczących milenium chrztu Polski oraz sposobu podziału tytułów pomiędzy wydawnictwa katolickie¹⁴⁶. Ponieważ wydarzenia rocznicowe związane były z archidiecezją poznańską, która również przygotowywała się do milenium swojego istnienia, abp Antoni Baraniak był dość oczywistym kandydatem. Dodatkowo na nominacji zaważyła bardzo bliska współpraca

¹⁴² AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/173, k. 37, Protokół 44. KPEP, Warszawa, 14 II 1957 r.

¹⁴³ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/173, k. 13, Komisje biskupie do uzupełnienia.

¹⁴⁴ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, sygn. II 4/87, k. 31, Zestawienie przydzielonego przez władze państwowe papieru wydawnictwom katolickim w latach 1955–1957.

¹⁴⁵ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, sygn. II 4/87, k. 59, Protokół posiedzenia Komisji Episkopatu dla Spraw Wydawnictw Katolickich w dniu 24 IV 1959 r. w pałacu arcybiskupim w Poznaniu.

¹⁴⁶ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, sygn. II 4/87, k. 61–64, Protokół posiedzenia Komisji Episkopatu Wydawnictw Katolickich, Poznań, 30 VIII 1959 r.

z kard. Stefanem Wyszyńskim, a samego arcybiskupa można postrzegać jako osobistego reprezentanta prymasa Polski w tejże Komisji. Biskup Edmund Nowicki, który kilkakrotnie przewodniczył Komisji, proponował, by przewodniczenie przejął właśnie abp Baraniak¹⁴⁷. Ostatecznie 23 czerwca 1965 r. – z chwilą nominacji na członka Komisji bpa Tadeusza Ettera – metropolita poznański zakończył swoją pracę w Komisji¹⁴⁸.

Już w momencie powstania Komisji wyznaczonych zostało kilka jej kluczowych zadań: 1) koordynowanie planów tematycznych katolickich instytucji wydawniczych, w celu unikania dubletów tytułów; 2) interweniowanie w instytucjach wydawniczych w razie ich szkodliwego działania dla sprawy katolickiego ruchu wydawniczego; 3) wskazywanie instytucjom wydawniczym i firmom ważniejszych dla Kościoła potrzeb wydawniczych; 4) interweniowanie w sprawach wydawniczych u władz duchownych i państwowych w imieniu Episkopatu w przypadkach mających według Komisji znaczenie zasadnicze¹⁴⁹. Wskazano także na metody pracy Komisji. W imieniu Komisji występować miał na zewnątrz jej przewodniczący, który działał na mocy uchwały lub w sprawach niecierpiących zwłoki z własnej inicjatywy. Członkowie Komisji informowali przewodniczącego o aktualnych problemach należących do zadań Komisji. Starano się więc, by dominowała bieżąca, najbardziej nagląca tematyka. Zebrania miały odbywać się na zaproszenie przewodniczącego lub z inicjatywy dwóch członków Komisji¹⁵⁰.

Ważnym momentem w działalności abpa Antoniego Baraniaka na forum Komisji Wydawnictw Katolickich było spotkanie w jego rezydencji 10 marca 1962 roku. Zgłoszono wówczas – na podstawie wniosków wyciągniętych z oceny kilku wcześniejszych lat pracy – projekt poszerzenia działalności Komisji, ustalenie ramowych punktów statutu i instrukcji oraz doprecyzowanie szczegółów, przedstawienie całej dokumentacji do zatwierdzenia przez Konferencję Episkopatu Polski¹⁵¹.

* * *

Zaprezentowana w niniejszym artykule postać abpa Antoniego Baraniaka należy wciąż do mało rozpoznawalnych sylwetek wśród polskich hierarchów działających w drugiej połowie XX stulecia. Przedstawiona analiza – oparta na materiałach źródłowych pochodzących z Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego

¹⁴⁷ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, sygn. II 4/87, k. 67, pismo biskupa Edmunda Nowickiego do kardynała Stefana Wyszyńskiego, Gdańsk-Oliwa, 13 II 1960 r.

¹⁴⁸ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, sygn. II 4/87, k. 198, Protokół posiedzenia Komisji Episkopatu dla Spraw Wydawnictw Katolickich, Poznań, 12 I 1966 r.

¹⁴⁹ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, sygn. II 4/87, k. 1-2, Komisja Episkopatu dla Spraw Wydawnictw Katolickich. Protokół I.

¹⁵⁰ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, sygn. II 4/87, k. 2, Komisja Episkopatu dla Spraw Wydawnictw Katolickich. Protokół I.

¹⁵¹ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, sygn. II 4/87, k. 112-115, Projekt poszerzenia działalności Komisji Episkopatu Polski dla Spraw Wydawnictw Katolickich.

oraz Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie – pozwala na pełniejsze odkrycie jego zaangażowania eklezjalnego i pastoralnego na forum Konferencji Episkopatu Polski oraz jej komisji specjalistycznych. Szczególnie ważne wydają się działania metropolity poznańskiego jako członka Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski. Będąc członkiem tego ściśle kierowniczego ciała, przez wiele lat pełnił funkcję zaufanego doradcy, sprawdzonego powiernika i najbliższego współpracownika prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego. Ogromną rolę odegrał również jako przewodniczący Komisji Soborowej/Komisji do spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II. Arcybiskup Antoni Baraniak współdecydował o przygotowaniach do Soboru, koordynował udział hierarchów z Polski w tym wydarzeniu, a następnie wyznaczał kierunki i tempo wdrażania reform posoborowych.